

Nieistniejący kościół
Franciszkanów w Jasle
i jego twórca Michał Łużecki.
Przyczynek do biografii

The defunct Franciscan Church
in Jasło and its designer
Michał Łużecki.
A contribution to his biography

Przełom XIX i XX wieku przyniósł w Galicji w zakresie budownictwa sakralnego radykalną zmianę, jeśli chodzi o liczebność świątyni Kościoła rzymskokatolickiego i stosowane w nich rozwiązania funkcjonalne. Lawinowo – zwłaszcza na prowincji – znikaly stare, drewniane kościoły², a ich miejsce zajmowały nowe, wznoszone z cegły i kamienia, często o niespotykanej do tej pory skali³. Powszechne zapotrzebowanie na owe „wiejskie katedry”, jak je wówczas nazywano, znacząco pomogło w wykreowaniu nowych bądź podbudowaniu autorytetu uznanych już projektantów, by wymienić jedynie Jana Sas Zubrzyckiego, Teodora Talowskiego czy Stanisława Majerskiego, którzy w zakresie budownictwa sakralnego zaprojektowali w Galicji najwięcej, nie stroniąc przy tym bynajmniej także od zleceń otrzymywanych od inwestorów świeckich.

The turn of the 19th and 20th centuries in Galicia brought a radical change in the size and functionality of Roman Catholic churches. Old wooden churches were disappearing rapidly, especially in the provinces,² and they were being replaced by new ones, constructed of brick and stone, often on an unprecedented scale.³ Common demand for these “rural cathedrals”, as they were then called, greatly helped to create the new or support the already recognized authority of architects, such as Jan Sas Zubrzycki, Teodor Talowski or Stanisław

¹ Niniejszy tekst stanowi znacznie zmienioną i rozszerzoną wersję referatu *Jasielski epizod w twórczości architektonicznej Michała Łużeckiego. Przyczynek do biografii*, prezentowanego w grudniu 1998 roku w Lwowie na sesji *Julian Zachariewicz i znaczenie jego działalności w przededniu XXI stulecia*. Sesję zorganizowała Politechnika Lwowska wraz z Österreichisch-Ukrainisches Kooperationsbüro für Wissenschaft, Bildung und Kultur oraz Institut für Baukunst, Bauaufnahmen und Architekturtheorie der Technischen Universität Wien, a prezentowane na niej referaty nie ukazały się drukiem. O sesji zob.: A. Laskowski, *Międzynarodowa konferencja „Julian Zachariewicz i znaczenie jego działalności w XXI stuleciu”*, „Biuletyn Historii Sztuki” 61, 1999, nr 3–4, s. 510–512.

² Skalę zjawiska na wybranym terenie dobrze dokumentuje chociażby tekst: M. Kornecki, *Dawne drewniane kościoły i dzwonnice Diecezji Tarnowskiej*, „Currenda” [Tarnów] 1986, nr 4–6, s. 185–210, zawierający niezwykle bogaty materiał ilustracyjny, w większości odnoszący się do obiektów już nieistniejących. Oczywiście burzenie starych, drewnianych świątyni wywoływało żywą, ale zasadniczo mało skuteczną reakcję ówczesnych środowisk konserwatorskich. Por.: W. Kozicki, *W obronie kościołów i cerkwi drewnianych*, Lwów 1913 oraz jej reprint wzbogacony o współczesne teksty kilku autorów: *W obronie kościołów i cerkwi drewnianych*, Rzeszów 2000.

³ Na ten temat zob. m.in.: M. Kornecki, *Tendencje artystyczne architektury kościelnej w pierwszym stuleciu Diecezji Tarnowskiej*, „Currenda” [Tarnów] 1985, nr 1–3, s. 81–97; K. Stefański, *Zmagania o nowy kształt architektoniczny polskiego kościoła 1905–1914*, w: *Przed Wielkim Jutrem. Sztuka 1905–1918*, Warszawa 1993, s. 79–97; idem, *Polska architektura sakralna w poszukiwaniu stylu narodowego*, Łódź 2000.

¹ This text is a largely altered and extended version of the paper *Jasielski epizod w twórczości architektonicznej Michała Łużeckiego. Przyczynek do biografii*, presented in Dec. 1998 at the Lviv session *Julian Zachariewicz i znaczenie jego działalności w przededniu XXI stulecia*. The session was organized by Lviv University of Technology in co-operation with Österreichisch-Ukrainisches Kooperationsbüro für Wissenschaft, Bildung und Kultur as well as Institut für Baukunst, Bauaufnahmen und Architekturtheorie der Technischen Universität Wien; the papers presented there have not been published. For more information on the session, see: A. Laskowski, *Międzynarodowa konferencja „Julian Zachariewicz i znaczenie jego działalności w XXI stuleciu”*, in: “Biuletyn Historii Sztuki” 61, 1999, no. 3–4, pp. 510–512.

² The scale of the phenomenon in the area is well documented by such texts as: M. Kornecki, *Dawne drewniane kościoły i dzwonnice Diecezji Tarnowskiej*, in: “Currenda” [Tarnów], 1986, no. 4–6, pp. 185–210, which contains unusually rich illustrative material, referring mostly to already non-existent buildings. Obviously, the demolition of old wooden churches met with lively but ineffective objections expressed by the art restoration circles of that time – cf.: W. Kozicki, *W obronie kościołów i cerkwi drewnianych*, Lwów 1913 and its reprint enriched with contemporary texts by several authors: *W obronie kościołów i cerkwi drewnianych*, Rzeszów 2000.

³ Cf. e.g.: M. Kornecki, *Tendencje artystyczne architektury kościelnej w pierwszym stuleciu Diecezji Tarnowskiej*, in: “Currenda” [Tarnów], 1985, no. 1–3, pp. 81–97; K. Stefański, *Zmagania o nowy kształt architektoniczny polskiego kościoła 1905–1914*, in: *Przed Wielkim Jutrem. Sztuka 1905–1918*, Warszawa 1993, pp. 79–97; idem, *Polska architektura sakralna w poszukiwaniu stylu narodowego*, Łódź 2000.

Majerski, who designed the largest number of church buildings in Galicia, and did not shun commissions received from lay investors.

That construction boom brought, especially in the countryside, a radical change in the cultural landscape, which was no longer dominated by manor houses and large farms, until then the main centres of patriotic thought and economic life, but by monumental churches, whose tall towers, often surrounded by additional, large-sized elements (fencing, chapels, free-standing bell towers, vicarages with adjacent buildings, etc.), usually towered over the area. It is therefore no coincidence that in a today's Galician town the church can be found without difficulty whereas identification of the location of a manor house may be a problem, especially if it is now devoid of its surrounding park, visible from afar.

It was no different in cities and towns⁴, in whose panoramas the historical significance of parish churches and town hall towers became lost in favour of the emerging dominance of new churches (of various denominations) and monasteries, and in the case of the more important centres of economic life, also in favour of slender brick factory chimneys, which constituted a kind of sign of new times.

Among the numerous churches erected in Galicia in the late 19th and early 20th centuries, the Franciscan church in Jasło is not distinguished by either its scale or any particular class of architectural form. However, it deserves close attention as the only identified, complete (not temporary), sacred building designed by architect Michał Łużecki from Lviv. The church was built quite far from the capital of Galicia⁵, for the Franciscans, who had their own specific requirements. It is no longer exist in either its original form or in its original location. Michał Łużecki's involvement in Jasło was an important element which balanced the clashing influences of Cracow's and Lviv's architects in that town in the period of the Galician autonomy. For that architect himself, working for the Franciscans in Jasło meant an opportunity to create a monumental sacred building, important to the local community, which –

Ów boom budowlany przyniósł też, zwłaszcza na wsi, radykalną zmianę krajobrazu kulturowego, w którym jako obiekty architektoniczne dominowały odtąd nie dwór i folwark, będące dotychczas również głównymi ośrodkami myśli patriotycznej i życia gospodarczego, ale monumentalna świątynia, najczęściej wyeksponowana w terenie, zwieńczona na ogół strzelistą wieżą, nierzadko w otoczeniu dodatkowych elementów o znaczącej bryle (ogrodzenie, kaplice, wolno stojąca dzwonnica, plebania z zapleczem gospodarczym itp.). Nie jest zatem dziełem przypadku, iż przybywając dzisiaj do nieznannej sobie galicyjskiej miejscowości, kościół odnajdziemy bez trudu, z określeniem zaś położenia zespołu dworskiego możemy mieć problem, zwłaszcza jeśli zostało ono pozbawione wyróżniającego go z odłali kompleksu parkowego.

Nie inaczej było w miastach i miasteczkach⁴, w panoramach których traciły na znaczeniu historyczne kościoły parafialne i wieże ratuszowe zmuszone uznać dominację brył nowo powstających świątyń (dodajmy: różnych wyznań) i klasztorów, a w przypadku znacznie większych ośrodków życia gospodarczego dodatkowo także smukłych ceglanych kominów fabrycznych, będących swoistym znakiem nowych czasów.

Wśród licznych świątyń wzniesionych w Galicji pod koniec XIX i na początku XX wieku jasielski kościół Franciszkanów nie wyróżnia się ani skalą ani szczególną klasą form architektonicznych. Zasluguje jednak na baczną uwagę jako jedyny zidentyfikowany do tej pory pełnowartościowy (nie tymczasowy), zrealizowany obiekt sakralny zaprojektowany przez lwowskiego architekta Michała Łużeckiego. Do tego obiektu wzniesiony dość daleko od stolicy Galicji⁵ dla mających swoje specyficzne wymagania franciszkanów, dzisiaj już nieistniejący – ani w pierwotnej formie ani w pierwotnym miejscu. Zaangażowanie w Jasło Michała Łużeckiego było istotnym elementem równoważącym ścierające się w mieście w okresie autonomii galicyjskiej wpływy krakowskiego i lwowskiego środowiska architektonicznego. Dla samego architekta praca dla jasielskich franciszkanów oznaczała możliwość zrealizowania okazałego i mającego duże znaczenie dla lokalnej społeczności obiektu sakralnego, o co – z wielu względów – było Łużeckiemu trudno w niezwykle hermetycznym i przesyconym specjalistami branży architektonicznej Lwowie.

⁴ This phenomenon was focused on by A. Siwek, *Architektura sakralna późnego historyzmu w krajobrazie miasteczek Galicji*, in: *Rozwój przestrzenny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej*, eds. Z. Beiersdorf, A. Laskowski, Jasło 2001, pp. 469–476.

⁵ For more information on the geography of the influence of Lviv's architects in the discussed period, cf.: A. Laskowski, *Ekspansja lwowskiego środowiska architektonicznego na zachód w okresie autonomii galicyjskiej*, „Przegląd Wschodni” 7, 2001, no. 4 (28), pp. 1257–1284.

⁴ Na zjawisko to zwrócił w swych badaniach uwagę A. Siwek, *Architektura sakralna późnego historyzmu w krajobrazie miasteczek Galicji*, w: *Rozwój przestrzenny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej*, red. Z. Beiersdorf i A. Laskowski, Jasło 2001, s. 469–476.

⁵ Więcej na temat geografii wpływów architektów lwowskich w omawianym okresie zob.: A. Laskowski, *Ekspansja lwowskiego środowiska architektonicznego na zachód w okresie autonomii galicyjskiej*, „Przegląd Wschodni” 7, 2001, z. 4(28), s. 1257–1284.

Sylwetka twórcy jasielskiego kościoła Franciszkanów, Michała Łużeckiego, w świetle dotychczasowych badań

Zachowane materiały archiwalne nie pozostawiają wątpliwości, iż twórcą jasielskiego kościoła Franciszkanów był Michał Łużecki, postać tyleż zasłużona, co niedoceniana. Jego nazwisko pojawia się wprawdzie w niemal każdym ogólnym opracowaniu poświęconym architekturze Lwowa końca XIX i 1. połowy XX wieku, jednak jego twórczość nie doczekała się, jak dotąd, szerszego omówienia⁶, a dotyczące go uwagi mają na ogół charakter marginalnych wzmianek. Spróbujmy zatem na podstawie rozproszonych w literaturze przedmiotu informacji zarysować choćby ramy jego twórczości⁷.

Michał Łużecki przyszedł na świat w 1868 roku w Sławucie⁸. Po ukończeniu szkoły realnej studiował w latach 1888–1896 na Wydziale Budownictwa Lądowego Politechniki Lwowskiej, a w latach 1893–1895 był asystentem budownictwa tejże uczelni. Kariera akademicka Łużeckiego miała ścisły związek z postacią prof. Juliana Zachariewicza, stojącego – po reformie uczelni i zatwierdzeniu jej nowego statutu w roku 1894 – na czele jednej z dwóch katedr architektury na Politechnice Lwowskiej (drugą kierował prof. Gustaw Bisanz). W katedrze Zachariewicza, którego Łużecki był w owym czasie jedynym asystentem, uczono estetyki, projektowania ogólnego, kolejowego i nauki o formach.

Punktem przełomowym w karierze Łużeckiego było zaangażowanie w przygotowania do Wystawy Krajowej,

for many reasons – would have been extremely difficult for Łużecki in Lviv's architectural environment, which was extremely unapproachable and saturated with professionals.

The figure of Michał Łużecki, designer of the Franciscan church in Jasło, in the light of previous studies

Archival materials preserved leave no doubt that it is Michał Łużecki, a figure of merit but also underestimated, that was the creator of the Franciscan church in Jasło. Although his name appears in almost every general study devoted to the architecture of Lviv of the late 19th and the early 20th centuries, his work has not been extensively discussed so far⁶ while references related to him generally describe a marginal character. Let us, therefore, on the basis of relevant information scattered in the literature, present at least an outline of his work.⁷

Michał Łużecki was born in Sławuta in 1868.⁸ After completing secondary school, he studied at the Department of Civil Engineering, at the Technical University of Lviv, in the years 1888–1896; and between the years 1893–1895 he was a civil engineering lecturer at that university. Łużecki's academic career was closely linked with the figure of Prof. Julian Zachariewicz, who, af-

⁶ Jedyną taką próbą jest biogram opublikowany w: A. Laskowski, *Kadra techniczno-budowlana związana z Jasłem w okresie autonomii galicyjskiej. Słownik biograficzny*, Kraków 2003, s. 92–94. Publikacja ta miała jednak charakter intendentowy i już z samego założenia zawarta w niej nota nie mogła wyczerpać tematu.

⁷ Przedstawioną tutaj faktografię oparto na następujących publikacjach (w układzie chronologicznym): W. Zajączkowski, *C. K. Szkoła Politechniczna we Lwowie. Rys historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny*, Lwów 1894, s. 141 i 154; *Księga pamiątkowa Towarzystwa „Bratniej Pomocy” słuchaczy Politechniki we Lwowie*, Lwów 1897, s. 172 i 239; S.S. Nicieja, *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, Wrocław 1989; *Politechnika Lwowska 1844–1945*, Wrocław 1993, s. 199; J. Biriulow, *Secesja we Lwowie*, Warszawa [1996]; O. Czerner, *Lwów na dawnej rycinie i planie*, Wrocław 1997; *Architektura Lwowa XIX wieku*, red. J. Purchla, Kraków 1997, s. 58 oraz il. 93 i 103; R. Cielątkowska, *Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 23, 57 i 79; A. Betlej, M. Biernat, K. Brzezina, P. Krasny, J.K. Ostrowski, J. Skrabski, *Kościół i klasztor Lwowa z wieków XIX i XX*, Kraków 2004 (= „Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej”, red. J.K. Ostrowski, cz. I, t. 12), passim; J. Lewicki, *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005, passim; J. Biriulow, *Rzeźba lwowska od połowy XVIII wieku do 1939 roku. Od zapowiedzi klasycyzmu do awangardy*, Warszawa 2007, passim; J. Lewicki, *Roman Feliński – architekt i urbanista. Pionier nowoczesnej architektury*, Warszawa 2007, s. 67–68. Inne niż wymienione tutaj źródła informacji podano każdorazowo w odrębnych przypisach; w ten sam sposób zwrócono też uwagę na część kwestii spornych w biografii.

⁸ W: Laskowski 2003, jak przyp. 6, s. 92, błędnie podana nazwa miejscowości.

⁶ The only such attempt is a biography published in: A. Laskowski, *Kadra techniczno-budowlana związana z Jasłem w okresie autonomii galicyjskiej. Słownik biograficzny*, Kraków 2003, pp. 92–94. However, due to the very character of this publication, the relevant note included there could not fully present the issue in question.

⁷ The facts presented here are based on the following publications (in the chronological order): W. Zajączkowski, *C. K. Szkoła Politechniczna we Lwowie. Rys historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny*, Lwów 1894, pp. 141 and 154; *Księga pamiątkowa Towarzystwa „Bratniej Pomocy” słuchaczy Politechniki we Lwowie*, Lwów 1897, pp. 172 and 239; S.S. Nicieja, *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, Wrocław 1989; *Politechnika Lwowska 1844–1945*, Wrocław 1993, p. 199; J. Biriulow, *Secesja we Lwowie*, Warszawa [1996]; O. Czerner, *Lwów na dawnej rycinie i planie*, Wrocław 1997; *Architektura Lwowa XIX wieku*, ed. J. Purchla, Kraków 1997, p. 58 and Figures 93 and 103; R. Cielątkowska, *Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, pp. 23, 57 and 79; A. Betlej, M. Biernat, K. Brzezina, P. Krasny, J.K. Ostrowski, J. Skrabski, *Kościół i klasztor Lwowa z wieków XIX i XX*, Kraków 2004 (= „Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej”, ed. J.K. Ostrowski, part I, vol. 12), passim; J. Lewicki, *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005, passim; J. Biriulow, *Rzeźba lwowska od połowy XVIII wieku do 1939 roku. Od zapowiedzi klasycyzmu do awangardy*, Warszawa 2007, passim; J. Lewicki, *Roman Feliński – architekt i urbanista. Pionier nowoczesnej architektury*, Warszawa 2007, pp. 67–68. Sources other than the ones listed above are given in relevant footnotes; some of the controversies in the biography are also referenced in this way.

⁸ In: Laskowski (ft. 6), p. 92.

ter the reform of the university and the approval of its new charter in 1894, chaired one of the two departments of architecture at the Technical University of Lviv (the other was chaired by Prof. Gustaw Bisanz). In Zachariewicz's department, where Łużecki was the only lecturer at that time, the subjects taught included aesthetics, general design, railway structure design and "the science of form".

The turning point in Łużecki's career was his involvement in preparations for the National Exhibition which was held in Lviv in 1894. In various ways, Łużecki contributed to the emergence of numerous objects on the exhibition grounds, no doubt thanks to Julian Zachariewicz, his protector and a senior Lviv architect. These were mainly: a water tower (designed on the basis of Zachariewicz's draft), the Hunting Pavilion (a design), the gate of Stryjska Street (a design), a pavilion for an orchestra (a design), and the most prestigious of all: the Palace of Fine Arts (a detailed design in cooperation with Grzegorz Peżański, according to the concept by Franciszek Skowron).

Łużecki's activity during the widely acclaimed National Exhibition could not remain unnoticed. The architect then started to receive his first individual commissions on the difficult and highly competitive market of Lviv. As early as in 1894, he began cooperation with Jakub Kuraś, the effect of which was the so-called First House of Technicians at 18 Issakowicza Street (now Herbaczewskiego Street), built according to their joint design. The building was the seat of the "Brotherly Help" society [*Bratnia Pomoc*], associated with the Technical University of Lviv. In that same year (1895) Łużecki made a design of the restoration of Lviv's historical powder tower [*baszta prochowa*]. In the years 1895–1897, he participated in the design of the second of three buildings of the Lviv Railway Directorate, situated at 5 Krasickich Street (now Ohijenki Street), for which the decoration on the façade was designed by the famous Leonard Marconi.⁹

Significantly, the extensive list of selected buildings constructed or rebuilt in the years 1893–1918 in Lviv, made by Jakub Lewicki on the basis of the Lviv City Building Archive, contains no single mention of Michał Łużecki's designs. This was probably due to the fact that at the end of the 19th century, the architect was employed in the

⁹ Marconi's participation was mentioned by Lewicki (ft. 7), p. 49. According to J. Biriulow (ft. 7), p. 150, the other participants were: Zygmunt Otto (façade), Piotr Harasimowicz and the students of Lviv higher art-industrial school, under the supervision of Tadeusz Rybkowski (interiors: sculpture and painting decorations).

która miała odbyć się we Lwowie w roku 1894. Łużecki przyczynił się wówczas – na różne sposoby – do powstania licznych obiektów na terenach wystawowych, niewątpliwie dzięki swemu protektorowi i nestorowi lwowskich architektów, Julianowi Zachariewiczowi. Były to przede wszystkim: wieża wodna (projekt na podstawie szkicu Zachariewicza), Pawilon Leśnictwa (projekt), brama od ul. Stryjskiej (projekt), pawilon dla orkiestry (projekt) i najbardziej z nich prestiżowy Pałac Sztuki (projekt szczegółowy wspólnie z Grzegorzem Peżańskim, według koncepcji Franciszka Skowrona).

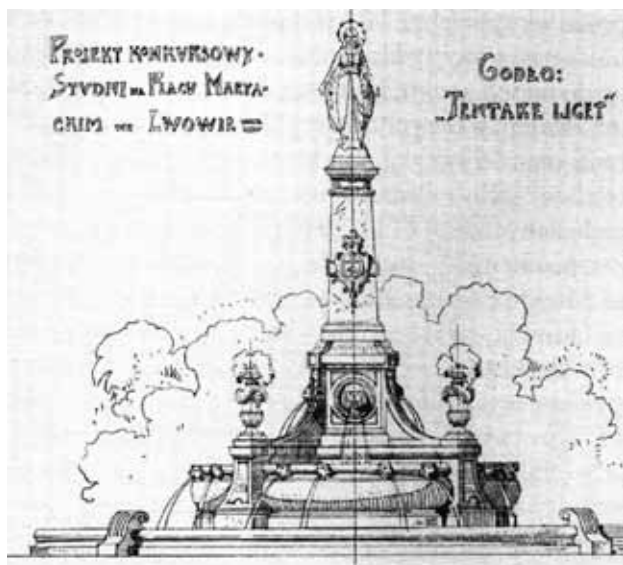
Aktywność Łużyckiego podczas cieszącej się ogromnym uznaniem Wystawy Krajowej nie mogła pozostać niezauważona. Architekt otrzymywał odtąd na trudnym, bardzo hermetycznym rynku lwowskim pierwsze indywidualne zlecenia. Jeszcze w roku 1894 nawiązał współpracę z Jakubem Kurasiem, której efektem był wzniesiony w roku następnym według ich wspólnego projektu tzw. I Dom Techników przy ul. Issakowicza (ob. Herbaczewskiego) 18 – siedziba związanego z Politechniką Lwowską towarzystwa „Bratnia Pomoc” we Lwowie. Tego samego roku (1895) Łużecki wykonał projekt odnowienia zabytkowej lwowskiej baszty prochowej. W latach 1895–1897 przy jego współudziale powstał drugi z trzech lwowskich gmachów Dyrekcji Kolei, usytuowany przy ul. Krasickich (obecnie Ohijenki) 5, dla którego dekoracje na fasadzie opracował sam Leonard Marconi⁹.

Znamienne, iż sporządzony przez Jakuba Lewickiego bardzo obszerny spis wybranych budynków powstałych lub przebudowanych w latach 1893–1918 we Lwowie, opracowany na podstawie Archiwum Budowlanego Miasta Lwowa, nie zawiera ani jednej wzmianki o aktywności projektowej Michała Łużeckiego. Najpewniej wynika to z faktu, iż już pod koniec XIX wieku architekt zatrudniony był w lwowskim urzędzie budownictwa miejskiego, a wykonywanie projektów prywatnych kłóciło się z charakterem podjętej pracy (ci, którzy nie potrafili odmówić sobie projektowania poza urzędem, prosili o sygnowanie swych prac kolegów spoza tej instytucji).

Już w roku 1896 Łużecki jest tu notowany jako adiunkt, a kilka, kilkanaście lat później (być może około roku 1910)¹⁰ sprawuje prawdopodobnie funkcję szefa

⁹ O udziale Marconiego wspomina Lewicki 2005, jak przyp. 7, s. 49. Zdaniem J. Biriulowa 2007, jak przyp. 7, s. 150, w pracach tych uczestniczyli: Zygmunt Otto (fasada), Piotr Harasimowicz oraz uczniowie lwowskiej Szkoły Przemysłowej pod kierownictwem Tadeusza Rybkowskiego (wnętrza – dekoracje rzeźbiarskie i malarskie).

¹⁰ Lewicki 2005, jak przyp. 7, s. 87, zwrócił uwagę, iż jeszcze w roku 1908, trzy lata po śmierci wieloletniego dyrektora tego urzędu, Juliusza Hochbergera, stanowisko to pozostawało nieobsadzone. Hochberger zmarł 5 kwietnia 1905 roku, po 33 latach pracy na tym stanowisku (ibidem, s. 373). Równocześnie, odnosząc się do realizacji w mieście z lat 1904–1908, ten sam autor określa Łużeckiego mianem naczelnika Wydziału Budowlanego Magistratu we Lwowie (ibidem, s. 289). Z kolei w odniesieniu do roku 1913, przy okazji omówienia obrad jury konkursu na ratusz w Drohobyczu, pisze, iż Łużeckiego określono mianem starszego radcy departamentu technicznego (ibidem, s. 169), co zdaje

1. Michał Łużecki, Konkursowy projekt studni z figurą Matki Boskiej, 1904, fot. wg: J. Lewicki, *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005, s. 154, il. 54A

1. Michał Łużecki, Competition design of the well with the statue of Our Lady, 1904, photo after: J. Lewicki, *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005, p. 154, Fig. 54A

urzędu. Piastując tę posadę, stał się rzecznikiem kształtowania architektonicznego i urbanistycznego oblicza miasta w duchu secesji, wywierając wpływ na wielu tworzących wówczas architektów. Dość wspomnieć, iż Jakub Lewicki widzi właśnie w Łużeckim pomysłodawcę lub jednego z inicjatorów rewolucyjnego na gruncie lwowskim rozwiązania urbanistycznego – zrealizowanego w latach 1904–1908 w rejonie ul. Asnyka (obecnie Bohomolca) we Lwowie kompleksu 15 kamienic usytuowanych nie tylko wzdłuż ulicy, po obu jej stronach, ale i wokół ślepej uliczki (rodzaju placu z rondem), jaką zaplanowano w jednej z pierzei¹¹.

Na początku XX wieku spotykamy Łużeckiego jako uczestnika (i nierzadko laureata) kilku galicyjskich konkursów architektonicznych, m.in.: na projekt wielkiego ołtarza do kościoła parafialnego w Zakopanem (II nagroda), na hotel przy Morskim Oku (III nagroda) i na kościół św. Elżbiety we Lwowie (nienagrodzony, ale zauważony przez jury). Zwycięstwo przyniósł mu jednak dopiero rozpisany w 1904 roku konkurs na architektoniczną obudowę studni zwieńczonej figurą Matki Boskiej [il. 1], która miała zostać przesunięta z placu Mariackiego w związku z planami postawienia tam pomnika Mickiewicza¹².

się sugerować, że zajmował on wówczas jakąś posadę rządową (państwową). Kwestie te wymagają w przyszłości precyzyjnego wyjaśnienia.

¹¹ Ibidem, s. 289.

¹² Drugą, równorzędną I nagrodę w tym konkursie otrzymał rzeź-

Lviv office of urban construction, and the design of private projects conflicted with the nature of that job (those who could not refrain from designing outside the office, asked colleagues outside this institution to sign their designs).

By 1896, Łużecki was an assistant [*adiunkt*] and several years later (perhaps around 1910)¹⁰ he was probably the head of the office. While performing this job he became an advocate of the architectural and urban development of the city in the spirit of *Art Nouveau*, exerting an influence on many architects of that time. Suffice it to mention that it is Łużecki that Jakub Lewicki sees as the originator or one of the initiators of the revolutionary urban planning solution, implemented in Lviv in the years 1904–1908 in the vicinity of Asnyka Street (now Bohomolca Street), namely the complex of 15 houses, situated not only along the street, on either side, but also around the dead end (a kind of square with a roundabout), which was designed for one of the frontages.¹¹

At the beginning of the 20th century, Łużecki was a participant (and often among the winners) of several Galician architectural competitions, including: the design of the great altar of a parish church in Zakopane (the second prize), the hotel on Morskie Oko Lake (the third prize) and St Elisabeth's Church in Lviv (not awarded but appreciated by the jury). The first prize was won by him in 1904, in the competition for the well casing topped by the statue of Our Lady [Fig. 1], which was to be transferred from St Mary's Square in connection with plans to erect the monument of Mickiewicz there.¹²

Most of the buildings associated with Łużecki were erected after 1905 in Lviv. Stoff's house at 8–8a Jabłonowskich Street comes from the years 1905–1906 (a joint work with Edmund Żychowicz) [Fig. 2], the Henryk Sienkiewicz

¹⁰ Lewicki (ft. 7), p. 87, notes that in 1908, three years after the death of Juliusz Hochberger, who had been the head of that office for many years, his position was still vacant. Hochberger died on 5 April 1905, after 33 years' work at that position (ibidem, p. 373). At the same time, when referring to construction work done in the city in the years 1904–1908, that very author describes Łużecki as the head of the Building Department Lviv's City Council (ibidem, p. 289). In reference to 1913, when describing the session of the jury of the competition for the town hall in Drohobycz, the author states that Łużecki was referred to as senior adviser of the technical department (ibidem, p. 169), which apparently suggests that Łużecki held a public position at that time. These questions require precise explanation in future.

¹¹ Ibidem, p. 289.

¹² The other first prize in this competition was won by the sculptor Stanisław Ostrowski for his design *Korona jagiellońska* – cf.: ibidem, p. 154–155. Among the jury members was Łużecki's superior from the building office, Juliusz Hochberger.

2. Michał Łużecki, Edmund Żychowicz, Fragment fasady domu Michała Stoffa przy ul. Jabłonowskich 8–8a we Lwowie, 1905–1906, stan w 2000 roku, fot. A. Laskowski

2. Michał Łużecki, Edmund Żychowicz, Fragment of the façade of Michał Stoff's house at 8–8A Jabłonowskich Street in Lviv, 1905–1906, the state in 2000, photo by A. Laskowski

Municipal School with sculptural decoration by Franciszek Biernat was built around 1907. In the years 1909–1910, the following houses were built according to his design: at 8 Badenich Street (now Rylejewa Street) 8, the Elsters' house at 3 Sapiehy Street (now Bandery Street) at the corner of Łąckiego Street (now Briulowa Street), both built by Żychowicz. The building of the Austro-Hungarian Bank at 5 Mickiewicza Street (now Czynu Listopadowego Street), built in 1912, with sculptural decoration by Juliusz Bełtowski, designed by Łużecki and Żychowicz¹³; the façade of the Krakowski Hotel at 7 Bernardyński Square (now Soborny Square) was built in the years 1913–1914 according to the revised design by Rudolf Macura. The year 1913 saw the completion of the houses designed by Łużecki at 3, 5 and 7 Romanowicza Street and the Zippers' house at 32 Market Square (co-designed by Łużecki and Żychowicz) [Fig. 3].¹⁴

During that time, not only did Łużecki design buildings, but was also involved in social activity. In 1907 he was recorded as a member of

Większość z łączonych z Łużeckim realizacji powstała po roku 1905 we Lwowie. Z lat 1905–1906 pochodzi dom Stoffa przy ul. Jabłonowskich 8–8a (wspólne dzieło z Edmundem Żychowiczem) [il. 2], około roku 1907 powstała Szkoła Miejska im. H. Sienkiewicza z dekoracją rzeźbiarską Franciszka Biernata, w latach 1909–1910 wzniesiono zaprojektowane przezeń domy: przy ul. Badenich (Rylejewa) 8 oraz Elsterów przy ul. Sapiehy (Bandery) 3, róg Łąckiego (Briulowa) – oba wzniesione przez Żychowicza. Z roku 1912 pochodzi gmach Banku Austro-Węgierskiego przy ul. Mickiewicza (Czynu Listopadowego) 5 z dekoracją rzeźbiarską autorstwa Juliusza Bełtowskiego, który Łużecki zaprojektował wraz z Żychowiczem¹³, a z lat 1913–1914 fasada Hotelu Krakowskiego przy pl. Bernardyńskim (Sobornym) 7, zrealizowana według zmienionego projektu Rudolfa Macury. W większości w roku 1913 ukończone zostały zaprojektowane przezeń kamienice przy ul. Romanowicza 3, 5 i 7 oraz kamienica Zipperów przy Rynku nr 32 (z udziałem Żychowicza) [il. 3].¹⁴

W tym czasie Łużecki zajmował się nie tylko pracą projektową, ale i działalnością społeczną. W roku 1907 został odnotowany jako członek zwyczajny lwowskiego

¹³ Data from: *Architektura Lwowa* (ft. 7), p. 70. Cf.: Lewicki (ft. 7), p. 35, which provides the year of 1913, the designer: Łużecki, address: Mickiewicza 8. Biriulow (ft. 7), p. 136, provides the year of 1912 and states that Łużecki was the designer. Discrepancies of this type, concerning not only cooperation with Żychowicz, appear in the literature in relation to Łużecki very frequently, which may be due to different interpretations of the sources.

¹⁴ Lewicki (ft. 7), p. 299 and 302 states that Żychowicz was the only designer.

biarz Stanisław Ostrowski za projekt *Korona jagiellońska*. Por.: ibidem, s. 154–155. Członkiem jury był m.in. przełożony Łużeckiego z urzędu budowlanego, Juliusz Hochberger.

¹³ Tak według: *Architektura Lwowa*, jak przyp. 7, s. 70. Por.: Lewicki 2005, jak przyp. 7, s. 35, gdzie data: 1913, autor projektu: Łużecki, adres: Mickiewicza 8. Biriulow 2007, jak przyp. 7, s. 136, podaje z kolei rok 1912 i również samego Łużeckiego jako projektanta. Tego typu rozbieżności, nie tylko w relacjach z Żychowiczem, pojawiają się w literaturze w odniesieniu do Łużeckiego bardzo często, co wynikać może z różnej interpretacji źródeł.

¹⁴ Lewicki 2005, jak przyp. 7, s. 299 i 302, podaje jako wyłącznego autora Żychowicza.

3. Michał Łużecki, Edmund Żychowicz, Kamienica z domem towarowym Zipperów przy Rynku 32 we Lwowie, ukończona w 1913 roku, stan w 1999 roku, fot. A. Laskowski

3. Michał Łużecki, Edmund Żychowicz, Zipper family house and department store at 32 Main Square in Lviv, construction completed in 1913, the state in 1999, photo by A. Laskowski

Towarzystwa Politechnicznego¹⁵, a kiedy w roku 1911 zawiązano we Lwowie Towarzystwo Upiększania Miasta Lwowa, Łużecki znalazł się w jego zarządzie.

Angażował się też w dosyć oryginalne, jak na architekta, inicjatywy biznesowe. W roku 1908, jesienią, prasa poinformowała o zawiązaniu trzyosobowej spółki z jego udziałem, która zamierzała otworzyć w Galicji fabrykę cukru. W styczniu 1909 roku informowano już o planach wybudowania dwóch fabryk (w Tarnowie i Stanisławowie) i rozpoczęcia dostaw cukru od 1 października tegoż roku (spółka posiadała wówczas ponad 100 członków z udziałami powyżej 2 mln koron). Zgłoszenia kolejnych członków i zamówienia na cukier przyjmował wówczas właśnie Łużecki (podając adres lwowski, przy pl. Bernardyńskim)¹⁶.

¹⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół: *Ministerstwo Robót Publicznych*, jedn. nr 1, XXXI Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1907, Lwów 1908, s. 25.

¹⁶ „Pogoń” 28, 1908, nr 40 (4 X), s. 3 i 29, 1909, nr 4 (24 I), s. 5.

the Lviv Polytechnic Society,¹⁵ and when the Lviv City Beautifying Society was founded in Lviv in 1911, Łużecki became a member of its board.

Łużecki also became engaged in business initiatives quite original for an architect. In autumn 1908, the press announced the establishment of a three-person company with his participation. The company intended to open a sugar factory in Galicia. In January 1909, there were plans to build two factories (in Tarnów and Stanisławów) and the commencement of deliveries of sugar from October 1 of that year (the company had over 100 members with shares of over 2 million crowns). The applications of new members and orders for sugar were received by Łużecki (at the address in Lviv, Bernardyński Square).¹⁶

Thanks to his work in the City Council Office, work as a designer and his social involvement as well as participation in numerous competitions, Łużecki gained experience and reputation, which resulted in the fact that with time he was asked to be a member of the competition jury evaluating various Lviv designs: in 1909 he served as secretary of the jury in a competition to design the Bromilscy family house, a year later he took part in the session of the jury of the competition for the City Casino building and the competition held by the Galician Credit Society for drafts of tenement houses in Kopernika Street and Szajnochy Street (now Bankiwska Street), in 1911 he participated in the selection of the design of the already third house of the State Railway Directorate (he was a member of the jury by proxy) and in the choice of the monument of Franciszek Smolka (for the Polish Architects' Society, which organized the competition), in 1912 he found himself among the renowned jury members of the competition to renew and decorate the Vlach Orthodox Church and in the jury of the competitions for the building of the Chamber of Craft Associations and St Anne's Church. Apart from the competitions in Lviv, he also judged the contests for buildings planned in other towns: Przemyśl (the construction of a three-storey house, 1910), and Drohobycz (the Town Hall, 1913). Moreover, he participated in the work of the committee established to evaluate the newly designed external forms of the mortuary hall at the new Jewish cemetery in Lviv; he

¹⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych [the Central Archive of Old Documents], unit: *Ministerstwo Robót Publicznych*, no. 1, XXXI Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1907, Lwów 1908, p. 25.

¹⁶ „Pogoń” 28, 1908, no. 40, pp. 3 and “Pogoń” 29, 1909, no. 4, p. 5.

also answered a special questionnaire formulated in this respect by that committee.

During World War I Łużecki probably remained in the city. In the winter of 1916 he was involved in the preparation of the draft of a new construction law. Among several projects, the one by Łużecki, Tadeusz Obmiński, Tadeusz Michalczewski, Ignacy Drexler and Artur Kühnel (all were employed in the urban construction office in Lviv) was considered the best, although it did not come into force. In the following year, along with Ignacy Drexler, he developed the plan of the city which contained urban Lviv assumptions inspired by the concept of garden cities, and implemented just before the war.

Łużecki continued his career in the interwar period. All the time he was associated with Lviv and probably with the Lviv urban construction office. In 1919 he became the head of a special artistic construction committee appointed to carry out the construction of the mausoleum of the city's defenders. At least in the years 1919–1920, Łużecki was heavily involved in the creation of Lviv's Church of the Missionaries: he participated in the church construction committee, made the draft of the church and the congregation house, necessary to obtain from the city authorities a plot of land for the construction (presented to the public in late October 1919); he took an active part in the discussions on the target project developed by Adolf Szyszko-Bohusz (in late 1920). In 1930, as the head of the municipal building office, he was in the jury of the competition on the "draft sketch" of the church of Our Lady of Ostra Brama, and the Salesian educational facility in Łyczaków. In 1936 he made a provisional draft of the temporary Franciscan monastery (along with the public chapel) in Kozielniki, which became part of Lviv in 1930. The draft was modified later, already during the construction work (which ended as soon as 1936), supervised by Wawrzyniec Dayczak and Łużecki himself.

Łużecki also designed elements of church interior and small objects of architecture. In addition to winning the competition for the the statue of Our Lady on St Mary's Square, which was then actually made (the well was made by Julian Góra in 1904), by World War I Łużecki had developed the design of the organ for the church of St Nikolai in Lviv, made in 1905 by the well-known Lviv sculptor Tadeusz Sokulski, and the commemorative plate on the 500th anniversary of the Battle of Grunwald (made in 1910 by the recognized company of Henryk Perier). In the interwar period, in 1928, Łużecki designed a plaque in the art déco style with the medallion

Pracując w biurze miejskim, aktywnie projektując, udzielając się społecznie i uczestnicząc w licznych konkursach, Łużecki nabierał doświadczenia i zdobywał renomę, co zaowocowało m.in. tym, iż z czasem powoływano go w skład konkursowych jury oceniających przeróżne lwowskie realizacje: w roku 1909 pełnił funkcję sekretarza jury w konkursie na projekt domu Bromilskich, rok później uczestniczył w obradach jury konkursu na gmach Kasyna Miejskiego i konkursu Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego na szkice domów czynszowych przy ul. Kopernika i przy ul. Szajnochy (obecnie Bankiwskiej), w roku 1911 współdecydował o wyborze projektu trzeciej już siedziby c. k. Dyrekcji Kolei Państwowych (zasiadając w jury w zastępstwie) i o wyborze projektu pomnika Franciszka Smolki (z ramienia Koła Architektów Polskich, które konkurs rozpięsało), w roku 1912 znalazł się natomiast w doborowym gronie oceniającym prace na konkurs dotyczący odnowienia i upiększenia Cerkwi Wołoskiej oraz w jury konkursów na siedzibę Izby Stowarzyszeń Rękodzielniczych i kościół Św. Anny. Oprócz konkursów lwowskich dane mu było rozstrzygać również konkursy dotyczące budowli planowanych w innych miejscowościach: Przemysłu (budowa domu trzypiętrowego, 1910) i Drohobyczu (ratusz, 1913). Ponadto brał udział w pracach komisji, którą powołano celem oceny zewnętrznych form nowo zaprojektowanej hali przedpogrzebowej na nowym cmentarzu żydowskim we Lwowie; odpowiedział też na specjalną ankietę sformułowaną w tej sprawie przez ową komisję.

W czasie I wojny światowej Łużecki najpewniej pozostał w mieście. W zimie 1916 roku zaangażował się tu w przygotowanie projektu nowej ustawy budowlanej; spośród kilku sporządzonych projektów ten autorstwa Łużeckiego, Tadeusza Obmińskiego, Tadeusza Michalczewskiego, Ignacego Drexlera i Artura Kühnela (wszyscy zatrudnieni byli wówczas w urzędzie budownictwa miejskiego we Lwowie) uznano za najlepszy, aczkolwiek nie został on wcielony w życie. W roku następnym wraz z Ignacym Drexlerem opracował plan miasta, na który naniesione zostały lwowskie założenia urbanistyczne inspirowane miastami-ogrodami, zrealizowane tuż przed wojną.

Swoją karierę Łużecki kontynuował w okresie międzywojennym, będąc cały czas związanym ze Lwowem i najpewniej z tamtejszym miejskim urzędem budowlanym. W roku 1919 objął przewodnictwo specjalnej komisji budowlano-artystycznej powołanej do przeprowadzenia prac przy budowie mauzoleum obrońców Lwowa. Co najmniej w latach 1919–1920 Łużecki był mocno zaangażowany w powstanie lwowskiego kościoła Misjonarzy: uczestniczył w pracach komitetu budowy kościoła, wykonał szkicowy projekt kościoła i domu zgromadzenia potrzebny do uzyskania od władz miasta działki pod budowę (zaprezentowany publicznie pod koniec października 1919 roku), brał czynny udział

w dyskusjach nad docelowym projektem opracowanym przez Adolfa Szyszko-Bohusza (w drugiej połowie 1920 roku). W roku 1930 zasiadał, jako naczelnik Urzędu Budownictwa Miejskiego, w jury konkursu na „projekt szkicowy” kościoła pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej oraz zakładu wychowawczego salezjanów na Łyczakowie. W roku 1936 wykonał projekt tymczasowego klasztoru Franciszkanów (wraz z kaplicą publiczną) w Kozielnikach, przyłączonych w roku 1930 do Lwowa, zmodyfikowany później – już w trakcie prac budowlanych, którymi kierował (zakończyły się one jeszcze w 1936 roku) – przez Wawrzyńca Dayczaka i samego Łużeckiego.

Łużecki projektował również elementy wyposażenia świątyni i małą architekturę. Poza zwycięstwem w konkursie na aranżację figury Matki Boskiej z placu Mariackiego, który ostatecznie zakończył się realizacją projektu (studnię wykonał w roku 1904 Julian Góra), do I wojny światowej architekt opracował koncepcję: organów (prospektu organowego?) dla kościoła św. Mikołaja we Lwowie, które w roku 1905 zrealizował znany snycerz lwowski Tadeusz Sokulski, oraz tablicy jubileuszowej na 500-lecie bitwy pod Grunwaldem (wykonanej w 1910 roku przez uznany zakład Henryka Periera). W okresie międzywojennym, w roku 1928, Łużecki zaprojektował jeszcze tablicę pamiątkową w stylu art déco z medalionem portretowym Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, wykonaną przez Janinę Reichert-Toth i Tadeusza Iwanowicza, a umieszczoną na elewacji lwowskiego Ossolineum.

Michał Łużecki zmarł w nieustalonym przez badaczy miejscu po roku 1939.

Dzieje budowy, przekształceń i zniszczenia kościoła

Historia budowy jasielskiej świątyni franciszkańskiej została już dość dobrze opracowana¹⁷, stąd ograniczę się jedynie do podania najistotniejszych faktów.

Kluczowy dla osiedlenia się franciszkanów konwentalnych w Jasle był zapis ks. dra Jana Mazurkiewicza, który w swoim testamencie spisany 27 grudnia 1893 roku we Lwowie przeznaczył dla nich 15 000 złotych reńskich na założenie w Jasle klasztoru. Ofiarodawca zmarł 21 kwietnia 1895 roku, jednak przełomowy okazał się dopiero rok 1899, kiedy to na przybycie franciszkanów do Jasła wyraziła zgodę miejscowa Rada Miejska (31 sierpnia), a zaraz po niej (12 września) – ówczesny biskup przemyski ks. Łukasz Solecki. W następstwie

portrait of Józef Maksymilian Ossoliński, made by Janina Reichert-Toth and Tadeusz Iwanowicz, and placed on the façade of the Lviv Ossolineum.

Michał Łużecki died after 1939, in a place still unknown to researchers.

The history of the construction, transformation and destruction of the church

The history of the Franciscan church in Jasło has already been fairly well elaborated;¹⁷ therefore I will only provide the most important facts.

The key to the settlement of the Conventual Franciscans in Jasło was the testamentary legacy made by Rev. dr Jan Mazurkiewicz, who in his will written on 27 December 1893 in Lviv granted them 15,000 Rhenish guilders to establish a monastery in Jasło. The donor died on 21 April 1895; however, the breakthrough did not come until 1899, when the settlement of the Franciscans in Jasło was accepted by the Jasło City Council (on 31 August) and immediately afterwards (on 12 September) by the then Bishop of Przemyśl, Fr Łukasz Solecki. The first monks arrived following these decisions, on 1 October of that year, and began the collection of money to build a church and a monastery as well as efforts to obtain an appropriate plot of land. Out of the various, often controversial offers of support (granting the former Carmelitan square, Dulębowski square or subsidies paid regularly for several years), the Franciscans first chose the former Carmelitan square, and following the unwavering resistance of the opponents of this location, they chose to accept subsidies for the construction. Earlier, in September 1900, Emperor Franz Joseph I, who was staying in Jasło for the rehearsal of military maneuvers, had been persuaded to participate in the collection of funds and granted 1,000 crowns for the purpose of the planned construction. After quite a long search, the monks decided to buy the so-called Heitzmannówka, i.e. a house with a garden situated in Długa Street (now Jagiełło Street), where they moved in on 11 February 1902. In the same year the building underwent general repairs, made by the local contractor Jan Rybak.¹⁸

¹⁷ Podstawowe opracowanie to: Z. Świsłak, *Franciszkanie w Jasle*, Jasło 1995, s. 7–41. Charakter uzupełniający mają natomiast opracowania: A. Zwiercan, *Franciszkanie konwentalni*, w: *Diecezja przemyska w latach 1939–1945*, t. III: *Zakony*, red. J. Draus i J. Musiał, Przemyśl 1990, s. 212–249 (Jasło na s. 213–218); A. Laskowski, *Przybycie i pierwsze lata pobytu w Jasle OO. Franciszkanów i SS. Wizytek w świetle akt miejskich (do roku 1918)*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 7, 1999, s. 113–127; idem, *Jasło w dobie autonomii galicyjskiej. Miasto i jego przestrzeń*, Kraków 2007, passim.

¹⁷ The basic work on the subject is: Z. Świsłak, *Franciszkanie w Jasle*, Jasło 1995, pp. 7–41. Additional sources are: A. Zwiercan, *Franciszkanie konwentalni*, in: *Diecezja przemyska w latach 1939–1945*, vol. III: *Zakony*, eds. J. Draus, J. Musiał, Przemyśl 1990, pp. 212–249 (on Jasło: pp. 213–218); A. Laskowski, *Przybycie i pierwsze lata pobytu w Jasle OO. Franciszkanów i SS. Wizytek w świetle akt miejskich (do roku 1918)*, in: „Prace Historyczno-Archiwalne” 7, 1999, pp. 113–127; idem, *Jasło w dobie autonomii galicyjskiej. Miasto i jego przestrzeń*, Kraków 2007, passim.

¹⁸ Cf.: Laskowski 2003, as in footnote 7, pp. 124–128.

At the end of August 1902, a plot of land adjacent to Heitzmannówka on the south side was purchased from Franciszek and Klotylda Polak, which made it possible to begin designing. Residing in Lviv, Provincial Fr Benigny Chmura sent Michał Łużecki, connected with the Lviv City Council Office, to Jasło in order to carry out measurements of the land and draw up the plan of the church. Perhaps the choice of a Lviv architect had been influenced by the fact that the position of the superior of the convent in Jasło was then held by Fr Feliks Bogaczyk, a priest previously associated with the convent in Lviv and, through his role of the vicar, with the local parish church of St Nicholas there.

Originally, Łużecki suggested the location of the church in Heitzmannówka, facing towards Długa Street. Ultimately, however, he changed the plans and undertook the construction of the church on the plot purchased from the Polak family.¹⁹ While waiting for the construction permit, earthworks commenced by digging the foundations of the chancel, and on 30 October 1902 the provincial consecrated the site and commissioned Jan Rybak to conduct the construction works. Two variants of construction were taken into consideration: a church with a tower in the front or without a tower, depending on the result of efforts to acquire land for its construction from the city. Before winter the workers managed to make part of the foundations and then, due to complaints from neighbours, alleging the monks had begun building the church without the appropriate permit, the municipal authorities stopped all work for a few months. In April it was decided to continue the construction of the variant of the church with a tower [Fig. 4], which was to stand on the municipal grounds (the Franciscans bought this land in January 1909). Therefore it became necessary to re-build the foundations of the chancel. They were completed by May 16, 1903 and the next day the bishop of Przemyśl, Rev. Józef Pelczar, blessed the cornerstone for the construction of the church. The foundation act stated that, apart from Łużecki and Rybak, the construction process involved the Jasło city architect Emanuel Jarymowicz²⁰, referred to as the construction manager.

¹⁹ Unsigned drawings, preserved at Kraków's Franciscan archives, and showing the general view of the church from the south-east and the plan of concrete continuous footings, are not dated and bear the signature of the author, cf.: Archive of the Province of St Anthony of Padua and Blessed Jakub Strzebię of the Franciscan Order in Kraków (hereafter APF), ref. D-II-55, file: Jasło 12.

²⁰ Laskowski (ft. 6), pp. 57–65.

tych decyzji 1 października tegoż roku do miasta przybyli pierwsi zakonnicy. Rozpoczęto zbiórkę pieniędzy na budowę kościoła i klasztoru oraz starania o odpowiednią działkę. Spośród różnych propozycji wsparcia (przekazanie placu pokarmelitańskiego, placu Dulębowskiich lub wypłacanej systematycznie przez kilka lat subwencji), często niejednomyślnych i okupionych protestami, franciszkanie najpierw wybrali plac pokarmelitański, a po niesłabnącym oporze przeciwników tej lokalizacji zdecydowali się na przyjęcie subwencji na budowę. Wcześniej, we wrześniu 1900 roku, do udziału w zbiórce udało się namówić przebywającego w Jasle na manewrach wojskowych cesarza Franciszka Józefa I, który przekazał na cel planowanej budowy 1000 koron. Po dość długich poszukiwaniach zakonnicy zdecydowali się nabyć tzw. Heitzmannówkę, tj. dom z ogrodem usytuowany przy ul. Długiej (obecnie Jagiełły), do którego wprowadzili się 11 lutego 1902 roku. W tym samym roku w budynku przeprowadzono generalny remont, który wykonał miejscowy przedsiębiorca budowlany Jan Rybak¹⁸.

Pod koniec sierpnia 1902 roku od Franciszka i Klotyldy Polaków zakupiono sąsiadującą z Heitzmannówką od południa działkę, co umożliwiło przystąpienie do prac projektowych. Rezydujący we Lwowie prowincjał o. Benigny Chmura przysłał do Jasła związanego z lwowskim magistratem Michała Łużeckiego, aby ten wykonał pomiary parcel i sporządził plan kościoła. Być może na wybór lwowskiego architekta miało wpływ i to, że ówczesnym przełożonym konwentu w Jasle był o. Feliks Bogaczyk, duchowny związany wcześniej z konwentem lwowskim i – w roli wikarego – z tamtejszym kościołem parafialnym pw. św. Mikołaja.

W pierwotnej koncepcji Łużecki zaproponował usytuowanie kościoła na Heitzmannówce, frontem ku ulicy Długiej. Ostatecznie jednak zmienił zamiary i budowę kościoła podjął na parceli zakupionej od Polaków¹⁹. Czekając na pozwolenie na budowę rozpoczęto prace ziemne przy wykopie fundamentów pod prezbiterium, a 30 października 1902 roku prowincjał dokonał poświęcenia placu budowy, przekazując prowadzenie robót Janowi Rybakowi. Podejmując te prace, liczone się z dwoma wariantami budowy: kościołem z wieżą od frontu lub bez niej, w zależności od wyniku starań o nabycie od miasta działki pod jej budowę. Przed zimą zdołano wykonać część fundamentów, po czym wobec skarg ze strony sąsiadów zarzucających zakonnikom rozpoczęcie budowy kościoła bez uzyskania stosowanego pozwolenia władze miejskie na kilka miesięcy wstrzymały wszelkie prace. W kwietniu podjęto decyzję o konty-

¹⁸ Zob.: Laskowski 2003, jak. przyp. 6, s. 124–128.

¹⁹ Zachowane w krakowskim archiwum franciszkańskim niesygnowane rysunki przedstawiające widok ogólny kościoła od południowego wschodu i rzut betonowych ław fundamentowych nie są datowane i mają sygnatury autora. Por.: Archiwum Prowincji św. Antoniego Padewskiego i bł. Jakuba Strzebię oo. Franciszkanów w Krakowie (dalej: APF), sygn. D-II-55, teczka Jasło 12.

4. Projekt kościoła Franciszkanów w Jasle – widok ogólny od południowego wschodu, nie-datowany, niesygnowany, APF, sygn. D-II-55, teczka Jasło 12
4. Design of the Franciscan church in Jasło – general view from the south-east, no date, unsigned, APF, catalogue no. D-II-55, file: Jasło 12

nuowaniu budowy i wyborze wariantu kościoła z wieżą [il. 4], która miała stanąć na gruncie miejskim (franciszkanie zakupili go dopiero w styczniu 1909 roku). W związku z tym konieczne stało się ponowne zbudowanie fundamentów pod prezbiterium. Ukończono je 16 maja 1903 roku, a już następnego dnia biskup przemyski ks. Józef Pelczar poświęcił kamień węgielny pod budowę kościoła. Z treści aktu fundacyjnego wynikało, że oprócz Łużeckiego i Rybaka w proces powstawania gmachu zaangażowany był ówczesny budowniczy miejski w Jasle Emanuël Jarymowicz²⁰, określony mianem kierownika budowy.

Z uwagi na panującą słotę prace budowlane w 1903 roku nie posuwały się zbyt szybko, mimo to w połowie maja kolejnego roku mury kościoła były już wyciągnięte do poziomu gzymsów w obrębie całej budowli²¹. Niezwłocznie przystąpiono do zasklepienia kościoła, wykonania więźby i pokrycia całości dachówką (prace te wykonał Józef Stejner²²). W lipcu powstała wieżyczka na sygnaturkę, a 29 listopada nad wejściem w fasadzie umieszczona została figura Matki Boskiej wyko-

Due to the prevailing bad weather, construction work did not proceed very fast in 1903, yet in the middle of May the following year the walls of the church were already erected to the level of cornices in the whole building.²¹ The church immediately received windows and doors as well as the roof structure, which was tiled (this work was done by Józef Stejner²²). In July, the bell tower was made, and on 29 November the statue of Our Lady was placed above the entrance, in the façade. The statue was made of sandstone by the famous sculptor Antoni Popiel from Lviv.²³ Before the consecration of the church, which was performed on 31 December 1904, the Lviv sculptor Sokulski began setting the great altar, in the centre of which there was placed a wooden statue of St Anthony (also made by Popiel), later supplemented by other figures (St Alphonsus Liguori and St Francis de Sales), made by the same artist.

²⁰ Laskowski 2003, jak przyp. 6, s. 57–65.

²¹ Jak świadczą zapisy archiwalne, do stycznia 1904 roku Łużeckiemu przekazano należność za wykonanie projektów, obliczenie ilości potrzebnego do budowy drewna, sporządzenie kosztorysu i podróz do Jasła w sprawie budowy. Por.: APF, sygn. D-II-54, teczka Jasło 11.

²² Laskowski 2003, jak przyp. 6, s. 138–139.

²¹ As evidenced in the archival records, by January 1904 Łużecki had been paid for the preparation of the designs, calculation of the amount of timber needed for the construction, preparation of the construction estimates and the journey to Jasło related to the construction (see: APF, ref. D-II-54, file Jasło 11).

²² A. Laskowski (ft. 6), pp. 138–139.

²³ Cf.: P. Błoński, *Popiel (Sulima Popiel) Antoni (1865–1910)*, in: *Polski słownik biograficzny*, vol. 27, Kraków 1983, p. 553.

JASŁO. Kościół O. O. Franciszkanów.

5. Michał Łużecki, Kościół Franciszkanów w Jasle – widok od południowego zachodu z widocznym ogrodzeniem wokół świątyni, pocztówka z lat 20. XX wieku ze zbiorów Jerzego Rucińskiego

5. Michał Łużecki, The Franciscan church in Jasło – view from the south-west with the fencing surrounding the church, postcard from the 1920s from the collection owned by Jerzy Ruciński

In subsequent years, the church gradually acquired decorations. Probably also thanks to Łużecki, the neo-Gothic Franciscan church was maintained consistently in this style. The architect himself (probably in 1906) developed the design for the main altar banisters,²⁴ in 1907 – the pulpit (both elements were made by the carpenter in the monastery in Lviv), and in 1909 – two side altars (made by a monk in the Lviv monastery, Rogier Sowiak).²⁵

The process of building and equipping the church also involved significant changes in its surroundings. In August 1904 the monks purchased from the city a building known as the canteen, located southwest of the church, which had been one of the few traces left after a fairly long period of troops stationing there.²⁶ In March 1906 the

²⁴ Probably the banisters separating the altar from the rest of the chancel.

²⁵ Of these, only the pulpit, known from the general archival photos of the church interior, can now be described in more detail while about the side altars one can only say that they were probably structures with several axes, strictly symmetrical, openwork, with niches for statues (as seen partly in the same photograph of the altar at the end of the west nave), cf.: Świsłak (ft. 17), fig. on p. 186.

²⁶ More information on this subject: A. Laskowski, *Infrastruktura wojskowa w dziewiętnastowiecznym Jasle*, in: "Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej

nana z piaskowca przez znanego lwowskiego rzeźbiarza Antoniego Popiela²³. Przed poświęceniem kościoła, którego dokonano 31 grudnia 1904 roku, snycerz lwowski Sokulski rozpoczął ustawianie wielkiego ołtarza, w centrum którego umieszczona została drewniana figura św. Antoniego (również autorstwa Popiela), uzupełniona później kolejnymi figurami (św. Alfonsa Liguori i św. Franciszka Salezego) tegoż artysty.

W kolejnych latach świątynię stopniowo wyposażano. Zapewne również dzięki Łużeckiemu neogotycki kościół Franciszkanów otrzymał utrzymany konsekwentnie w tym duchu wystrój. Architekt osobiście (prawdopodobnie w roku 1906) opracował projekt *balasów* do głównego ołtarza²⁴, w roku 1907 – ambony (oba te elementy wykonał stolarz klasztorny w konwencie lwowskim), a w roku 1909 – dwa ołtarze boczne (wykonał je brat zakonny konwentu lwowskiego Rogier Sowiak)²⁵.

²³ Zob.: P. Błoński, *Popiel (Sulima Popiel) Antoni (1865–1910)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 27, Kraków 1983, s. 553.

²⁴ Chodziło zapewne o balustradę odgradzającą ołtarz od reszty prezbiterium.

²⁵ Spośród nich jedynie ambona, znana z ogólnego zdjęcia archiwalnego wnętrza świątyni, możliwa jest dzisiaj do bliższego opisanie, natomiast o ołtarzach bocznych powiedzieć można tylko, że były prawdopodobnie strukturami kilkusioowymi, ściśle symetrycznymi, ażurowymi, z niszami na figury (jak zdradza widoczny częściowo na tej samej fotografii ołtarz na zakończeniu nawy zachodniej). Por.: Świsłak 1995, jak przyp. 17, il. na s. 186.

6. Ruiny kościoła (na II planie) i klasztoru (na III planie) Franciszkanów w Jasle – widok od południowego zachodu, stan zapewne w 1945 roku, fot. ze zbiorów Jerzego Rucińskiego

6. Ruins of the Franciscan church (in the background) and the monastery (at the very back) in Jasło – south-west view, probably the state in 1945, photo from the collection owned by Jerzy Ruciński

Budując i wyposażając świątynię dokonywano też istotnych zmian w jej otoczeniu. W sierpniu 1904 roku zakupiono od miasta realność zwaną kantyną, położoną na południowy zachód od kościoła i stanowiącą jedną z nielicznych w mieście pozostałości po dość długim okresie stacjonowania w nim wojska²⁶. W marcu 1906 roku prowincjał zakonu zakupił od Kazimierzy Minnickiej parcelę z budynkiem mieszkalnym przylegającym bezpośrednio do ściany bocznej świątyni. W budynku tym, po przeprowadzeniu prac adaptacyjnych, zakonnicy zamieszkali od października tegoż roku, a stary budynek mieszkalny (Heitzmannówkę) rozebrano wiosną 1907 roku. W kolejnym dziesięcioleciu, poczynając od 1912 roku, realność klasztorną otoczono ceglany ogrodzeniem z żelaznymi sztachetami i bramami, a wzdłuż ogrodzenia ułożono chodnik [il. 5]. W 1923 roku w obejściu klasztoru powstał budynek gospodarczy, a w roku 1925 w głębi ogrodu – oranżeria. W roku 1928 przeprowadzono gruntowny remont elewacji budynku klasztornego, a w roku 1929 pokryto go blachą cynkową. Cztery lata później na placu po zachodniej stronie kościoła ustawiono kamienną figurę św. Franciszka.

Troski wymagał też sam kościół. W roku 1919 przeprowadzono remont wieżyczki na sygnaturkę; posiadała ona wadę konstrukcyjną, która powodowała jej stopniowe przechylenie się. W roku 1929, w związku z planowanym malowaniem wnętrza świątyni, wykonano ocieplenie nad sklepieniami, a przede wszystkim wymianę pokrycia dachu z dachówki na blachę miedzianą. Na mocy decyzji z 1938 roku urządzono jeszcze chór zakonny w pomieszczeniu nad zakrystią przylegającym bezpośrednio do kościoła.

²⁶ Więcej na ten temat: A. Laskowski, *Infrastruktura wojskowa w dziewiętnastowiecznym Jasle*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie”, t. 45/1 (styczeń–czerwiec 2001), s. 146–147.

provincial of the order purchased from Kazimiera Minnicka a plot of land with a building, directly adjacent to the side wall of the church. In this building, after the adaptation work, the monks settled in October of that year, and their old residential building (Heitzmannówka) was demolished in the spring of 1907. In the next decade, from 1912, the area of the monastery was surrounded by brick fencing with iron railings and gates, and a sidewalk was placed along the fencing [Fig. 5]. In 1923, an outbuilding was constructed in the yard of the monastery, and in 1925 a conservatory was built in the garden. In 1928, a complete rebuilding of the monastery façade was conducted, and in 1929 its roof was covered with galvanized metal sheets. Four years later, a stone statue of St Francis was placed in the square on the west side of the church.

The church itself also required attention. In 1919 repairs of the bell steeple were carried out; it had a construction defect that caused its gradual tilting. In 1929, in connection with the planned painting of the church interior, insulation was made above the vaulting and, above all, an exchange of roofing tiles to copper plates. By decision of 1938 the choir was arranged in a room above the sacristy, which was directly adjacent to the church.

During the Nazi occupation, the monastery was occupied by the Germans, there was also a trade school, and the monks were crowded in just a few rooms. The church held services (both Roman Catholic and Protestant) and organ concerts organized by the Germans. In September 1944 two Soviet bombs damaged the roof of the

„Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk Oddział w Krakowie”, vol. 45/1 (January–June 2001), pp. 146–147.

7. Fragment mapy katastralnej Jasła z roku 1900 (z późniejszymi zmianami). Widoczny centralny fragment miasta z terenami franciszkańskimi znajdującymi się po stronie zachodniej, u zbiegu ulic Mickiewicza i Długiej (ob. Jagiełły), Powiatowy Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Jasle

7. Fragment of the cadastral map of Jasło in 1900 (including later changes). The fragment shows the central part of the city with the Franciscan grounds on its western side, at the junction of Mickiewicza and Długa Streets (now Jagiełły Street), Powiatowy Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Jasle [District Centre for Geodetic and Cartographic Documentation in Jasło]

church. On 5 or 6 December, German soldiers burned the church and the monastery, and a few days later they blew up the tower and the nave, seriously damaging the remaining parts of the church and part of the monastery building. The Franciscan church in Jasło practically ceased to exist [Fig. 6]. Many years later it was rebuilt in another location (at the intersection of Szopena and 3 Maja Streets) and in a modified form (according to the design by Zbigniew Kupiec). This unusual structure, combining elements of traditional and modern materials in an interesting way, undoubtedly deserves close attention of researchers of post-war church architecture. The space formerly occupied by the church at the turn of the century has unfortunately deteriorated.

Reconstructional description of the church

The Franciscan church in Jasło was situated relatively close to the historical city centre, at the junction of Mickiewicz and Długa Streets, on the edge of a plateau gentle sloping toward Długa Street.²⁷ From the east, the church bordered on an

W okresie okupacji hitlerowskiej klasztor zajęli Niemcy, działała tam również szkoła handlowa, a zakonników słoczono w kilku pomieszczeniach. W kościele odbywały się organizowane przez Niemców nabożeństwa (zarówno rzymskokatolickie, jak i ewangelickie) oraz koncerty organowe. We wrześniu 1944 roku dwie radzieckie bomby uszkodziły dach kościoła. 5 lub 6 grudnia żołnierze niemieccy spalili kościół i klasztor, a kilka dni później wysadzili w powietrze wieżę i nawę główną, poważnie uszkadzając przy okazji pozostałe części świątyni oraz fragment budynku klasztorowego. Jasielski kościół franciszkanów przestał *de facto* istnieć [il. 6]. Wiele lat później odbudowano go w innym miejscu (u zbiegu ulic Szopena i 3 Maja) i w zmienionej formie (wedle projektu Zbigniewa Kupca). Ta niezwykła budowla w interesujący sposób łącząca elementy i materiały tradycyjne z nowoczesnymi niewątpliwie zasługuje na baczną uwagę badaczy powojennej architektury sakralnej. Miejsce zajmowane dawniej przez kościół na przełomie XX i XXI wieku uległo niestety degradacji.

Opis rekonstrukcyjny kościoła

Kościół Franciszkanów w Jasle usytuowano stosunkowo blisko historycznego centrum miasta, u zbiegu ulic Mickiewicza i Długiej, na skraju płaskowyzu opadające-

²⁷ This description was made on the basis of published

8. Kościół Franciszkanów i fragment budynku klasztornego w Jasle – widok od strony północnej, pocztówka z reprodukcją akwareli Apolinarego Kotowicza z 1914 roku ze zbiorów Jerzego Rucińskiego
8. The Franciscan church and a fragment of the monastery in Jasło – north view, postcard with a reproduction of a watercolour by Apolinary Kotowicz from 1914, from the collection owned by Jerzy Ruciński

go łagodnym zboczem ku ulicy Długiej²⁷. Od wschodu z kościołem sąsiedował istniejący już wcześniej budynek mieszkalny (od 1906 roku klasztor), za którym dalej na wschód znajdował się zespół obiektów szkolnych jasielskiego gimnazjum. Po stronie zachodniej znajdowała się kantyna oraz tzw. Heitzmannówka – dom pełniący w latach 1902-1906 funkcję klasztoru [il. 7].

Trzon świątyni stanowił trójnawowy korpus na planie wydłużonego prostokąta z dostawioną doń od południa czworoboczną (zapewne kwadratową) u podstawy wieżą, a od północy z węższym od korpusu, zakończonym trójbocznie prezbiterium. W narożu południowo-wschodnim kościoła, blisko styku wieży i nawy, znajdował się aneks dobudowany do wschodniej ściany wieży i zakończony od wschodu wielobocznie. Mieścił on klatkę schodową

²⁷ Opis niniejszy sporządzono na podstawie publikowanych opisów, przekazów ikonograficznych i opowiadań osób pamiętających dawny kościół franciszkański.

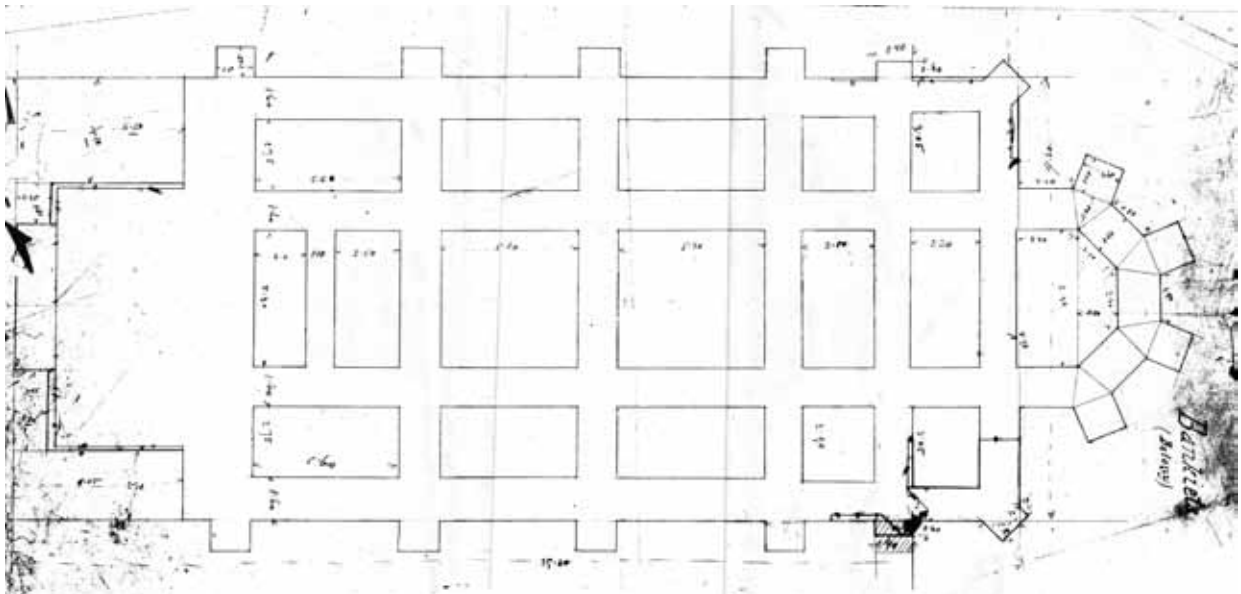
already existing residential building (a monastery from 1906), beyond which further east there was a group of facilities of the Jasło junior secondary school. On the western side there was a canteen and the so-called Heitzmannówka: a house used as the monastery in the years 1902–1906 [Fig. 8].

The core of the church was a three-nave structure built on an elongated rectangular plan; on its south end it had a tower with quadrilateral (probably square) base while at its north end there was a chancel, triangular and narrower than the main body of the church. In the south-eastern corner of the church, close to where the tower and the nave met, there was an extension, added to the east wall of the tower and many-sided on its east side. It housed the staircase allowing access to the upper storeys of the tower. On both sides of the chancel, next to the nave, there were rectangular extensions with the length of two spans of the chancel: the sacristy (on the east side) and the church storage room (on the west side) [Fig. 8].²⁸ The church was 40 m long and 15 m wide. The height of the chancel was 12 m, aisles: 13 m, the nave: 14 m and the tower: 40 m.

The church was built on foundations of concrete (the tower), and concrete with stone (the main walls), and the pillars of the church and the side walls of the aisles were built on the foundation of joint benches [Fig. 9]. The walls were built of brick and, to a small extent, also of stone (it was used mainly for decorative purposes). The walls were left bare (*Rohbau*). The main body was crowned with a gable roof and had a slender steeple with a bell, located near the point where the nave and the chancel met. A similar roof, finished polygonally, was placed on the chancel, and the extensions were covered with pent roofs. On the tower there was a slim tent-like spire, repeated on a smaller scale on the staircase turret. The roofs were covered with tiles while the spires on the towers were probably made of sheet metal. Moreover, the nave roof (in the surviving project and some iconographic records), and the chancel roof (in the surviving project) as well as the tower roof all had small windows covered with metal plates.

descriptions, iconographic records and stories of people who remember the old Franciscan church.

²⁸ Probably after the acquisition of the adjacent Minnicka's house (which was to be the monastery), the eastern extension was extended and – perhaps – it was made higher in order to connect the two buildings and improve the passage between the monastery and the church. As suggested by a postcard with a reproduction of a watercolor by Apolinary Kotowicz, showing the north view of the Franciscan buildings, that additional extension was built only as far as the first span of the former extension.

9. Rzut fundamentów kościoła Franciszkanów w Jasle, niedatowany, niesygnowany, APF, sygn. D-II-55, teczka Jasło 12

9. Plan of the foundations of the Franciscan church in Jasło, no date, unsigned, APF, catalogue no. D-II-55, file: Jasło 12

The front of the church faced south and the main entrance (with wide stone stairs) was located in the basement of the tower. Above a modest, rectangular portal with arched bevelled corners, enclosed in a deep, ogival arcade, there was a decorated ogival window filled with tracery, and above it a stair-like top with an ogival niche and Our Lady's statue inside. The upper parts of the tower were all similar on all sides: above its large, ogival windows, decorated with metal anchors on the sides, there were stair-like tops, each filled with a group of three ogival panels; the tops interrupted the course of the cornice, running along the base of the spire.

On the outside, the church was supported by tight, slender, fairly flat buttresses, performing a decorative function rather than that of construction. The side walls were decorated with an arcaded frieze (just below the cornice). Above the main entrance, on the crown of the tower and the extension containing the staircase, as well as in the tops of the nave, there were slender, ogival panels.

Inside, the church walls were plastered and the floor was concrete. The nave was separated from the aisles with slender pillars²⁹ interconnected with ogival arcades. The nave was built in the three-hall system, in which the nave was

²⁹ Most likely they were built on the plan of the Greek cross with arms slightly extended, which seems to be visible in the few preserved archival photographs, coming mainly from the period immediately after the destruction of the church, showing this particular element.

umożliwiająca dostęp do górnych kondygnacji wieży. Z kolei po obu stronach prezbiterium, u styku z korpusem nawowym, dostawione były prostokątne aneksy mające długość dwóch przęseł prezbiterium: zakrystia (od wschodu) i skład kościelny (od zachodu) [il. 8]²⁸. Kościół liczył 40 m długości i 15 m szerokości. Wysokość prezbiterium wynosiła 12 m, nawy bocznych – 13 m, nawy głównej – 14 m, a wieży – 40 m.

Świątynia zbudowana została na fundamentach betonowych (wieża) i betonowo-kamiennych (ściany magistralne), przy czym filary kościoła i ściany boczne nawy wzniesiono na wspólnych ławach fundamentowych [il. 9]. Ściany kościoła zbudowane zostały z cegły z wykorzystaniem kamienia (użyto go w niewielkim zakresie, głównie do celów dekoracyjnych). Pozostawiono je nieotynkowane (*Rohbau*). Korpus nawowy był zwieńczony dwuspadowym dachem ze smukłą wieżyczką na sygnaturkę usytuowaną nieopodal styku korpusu z prezbiterium. Podobny dach, zakończony wielobocznie, posiadało prezbiterium, zaś dostawione doń dobudówki kryte były daszkami pulpitowymi. Na wieży znajdował się smukły namiotowy hełm powtórzony w mniejszej skali na wieżyczce mieszczącej klatkę schodową. Wszystkie dachy kryte były dachówką, a hełmy wież wykonano najprawdopodobniej z blachy. Dodatkowo dach nad korpusem nawowym (na zachowanym projekcie i niektórych przekazach ikonograficznych) i nad prezbiterium (na zacho-

²⁸ Zapewne już po nabyciu sąsiadującej z kościołem kamienicy Minnickiej (z przeznaczeniem jej na klasztor) aneks wschodni został przedłużony i – być może – także nadbudowany tak, aby połączyć ze sobą oba te budynki i usprawnić komunikację pomiędzy klasztorem a kościołem. Jak sugeruje pocztówka z reprodukcją akwareli autorstwa Apolinarego Kotowicza, ukazującą cały kompleks franciszkański od strony północnej, przedłużenie to dotyczyło tylko pierwszego od południa przęsła aneksu.

wanym projekcie) oraz hełm wieży posiadały niewielkie okienka kryte blachą.

Front kościoła znajdował się od strony południowej, z wejściem głównym (poprzedzonym szerokimi kamiennymi schodami) umieszczonym w przyziemiu wieży. Nad wiodącym do kościoła skromnym, prostokątnym portalem o łukowato ściętych narożnikach, ujętym głęboką ostrołukową arkadą, znajdowało się ostrołukowe okno wypełnione dekoracją maswerkową, a wyżej – schodkowy szczyt z ostrołukową wnęką, w której umieszczono figurę Matki Boskiej. Górne partie wieży rozwiązano z każdej ze stron podobnie: nad wielkimi ostrołukowymi oknami ujętymi po bokach ozdobnymi metalowymi kotwami znajdowały się schodkowe szczyty wypełnione grupą trzech, ostrołukowych płycin; szczyty te przerywały przebieg kostkowego gzymsu, który znajdował się u nasady hełmu.

Na zewnątrz kościół opięty był uskokowymi, smukłymi, dość płaskimi przyporami pełniącymi raczej funkcję dekoracyjną i porządkującą niż konstrukcyjną. Ściany boczne korpusu dekorowane były (tuż pod gzymsem) arkadowym fryzem. Nad wejściem głównym, w zwieńczeniu wieży i aneksu mieszczącego klatkę schodową oraz w szczytach korpusu nawowego umieszczone zostały smukłe, ostrołukowo zakończone płyciny.

Wewnątrz kościół był tynkowany, z betonową posadzką. Nawę główną od bocznych oddzielały smukłe filary²⁹ połączone ze sobą ostrołukowymi arkadami. Korpus nawowy, o układzie pseudohalowym, w którym nawa główna była nieznacznie (o 1 m) wyższa od naw bocznych, składał się z trzech szerokich przęseł, prezbiterium zaś (poszerzone w dwóch pierwszych od południa przęsłach bocznymi aneksami) – z trzech przęseł węższych od nawowych i trójbocznego zamknięcia. Korpus nawowy oddzielała od prezbiterium duża ostrołukowa arkada. Sklepienia w kościele, najpewniej krzyżowe, pozbawione były żeber. Korpus i zamknięcie prezbiterium oświetlone były wysmukłymi ostrołukowymi oknami wypełnionymi dekoracją maswerkową, natomiast znajdujące się pomiędzy nimi długie prezbiterium stanowiło strefę najślabiej oświetloną (za pomocą niewielkich, prostokątnych okien wpisanych w ostrołukowe płyciny, które opięte były płaskimi lizenami połączonymi ze sobą ostrołukowymi arkadami).

Charakterystyka architektury kościoła

Jasielski kościół Franciszkanów – jedyne, jak wynika z dotychczasowego stanu badań, zrealizowane dzieło Michała Łużeckiego poza Lwowem i jego jedyna znana poważna realizacja w zakresie architektury sakralnej –

²⁹ Najprawdopodobniej miały one przekrój krzyża greckiego o nieznacznie wysuniętych ramionach, o czym zdają się przekonywać nieliczne zachowane fotografie archiwalne ukazujące ten element, pochodzące głównie z okresu bezpośrednio po zburzeniu świątyni.

10. Zespół franciszkański w Jasle: kościół, klasztor i skwer przed klasztorem, pocztówka z lat 30. XX wieku ze zbiorów Jerzego Rucińskiego

10. The Franciscan complex in Jasło: church, monastery and front square, postcard from the 1930s, from the collection owned by Jerzy Ruciński

slightly (about 1 m) higher than the aisles, and consisted of three broad spans while the chancel (extended in the first two bays on the south side annexes) consisted of three spans (narrower than the ones in the nave) and a triangular closure. The nave was separated from the chancel with a large ogival arcade. The church probably had cross vaulting, devoid of ribs. The nave and the chancel closure were lit by slender, ogival windows filled with tracery decoration, while the long chancel between these two church parts was the least illuminated zone (it had small, rectangular windows inside ogival panels framed with flat pilasters, interconnected by ogival arcades).

Characteristics of the church architecture

The Jasło Franciscan church, which – according to prior research – was the only work by Michał Łużecki actually built outside Lviv and his only known large work of sacred architecture, must be regarded as an example of the modest architecture of late historicism. This may be proved

by the regular, strictly symmetrical plan of the building, the symmetry of which was, however, broken by the introduction – surprising, but typical of this period – of a polygonal extension on only one side of the front tower. It can be surmised that such a solution resulted not only from the functional needs (the extension housed the staircase leading to the tower), but also from the needs of composition of the whole monastic complex, because the extension, added on the east side, directed the viewer's attention to the detached monastery building with a large square in front. In this way, it was possible to achieve greater integrity of this building complex and in a way "close" it on the west side by the grouping of particular church parts [Fig. 10]. This simple and clever solution best manifests Łużecki's talent of a capable urban planner.

The Jasło church may also be regarded as remaining in line with typical solutions of a mendicant religious order, which include: location in the city centre, a long chancel for monks and a large nave for the faithful. However, specific conditions of ownership and topography in Jasło made the architect depart from orienting the church and creating an integrated church and monastery complex, where the monastery would be organically linked with the church, and its centre would be constituted by a square courtyard surrounded by cloisters.

The most characteristic feature of the architecture of the church was the consistent use of Gothic forms, both outside and inside the church, and the application of the material typical of that time, i.e. unplastered brick, complemented by stone detail.³⁰ This peculiar "purity of style" probably had a two-fold reason. Firstly, it could have resulted from the history of the community, because the founder of the order had lived and worked in the Gothic period; it is also then that the order had reached the Polish lands (including the territories of the province where Jasło belonged) and erected their first buildings, which remained in compliance with their monastic rule, in this area. Secondly, it also could have been a reference to the time in which the city and its parish had been founded,³¹ the

uznać należy za przykład skromnej architektury doby późnego historyzmu. Świadectwem tego jest m.in. regularny, ściśle symetryczny rzut budowli, w którym jednakże pojawia się zaskakujące, lecz charakterystyczne dla tego okresu rozbicie symetrii poprzez wprowadzenie przy tylko jednym z boków frontowej wieży wielobocznego aneksu. Można się domyślać, iż zabieg taki wynikał nie tylko z potrzeb funkcjonalnych (w aneksie mieściła się klatka schodowa wiodąca na wieżę), ale też ze względów kompozycyjnych całego kompleksu klasztornego, bowiem aneks, dostawiony od wschodu, kierował uwagę widza w tę właśnie stronę, gdzie znajdował się wolnostojący budynek klasztorny poprzedzony obszernym skwerem. W ten sposób udało się uzyskać większą integralność zespołu i niejako „domknąć” od zachodu zgrupowaniem brył poszczególnych części kościoła [il. 10]. W tym prostym, a zręcznym rozwiązaniu chyba najlepiej przejawiał się talent zdolnego urbanisty, za jakiego uchodził Łużecki.

Można też uznać, że jasielski kościół pozostaje w zgodzie z rozwiązaniami typowymi dla zakonu mendikańskiego, do których zaliczają się m.in.: lokalizacja w centrum miasta, długie prezbiterium przeznaczone dla zakonników oraz obszerny korpus nawowy dla wiernych. Specyficzne uwarunkowania własnościowe i topograficzne sprawiły natomiast, iż w Jasle odstąpiono od orientowania kościoła i stworzenia zwartej całości kościelno-klasztornej, w którym klasztor jest organicznie powiązany ze świątynią, a jego centrum stanowi kwadratowy wirydarz otoczony krążkami.

Najbardziej charakterystyczną cechą architektury kościoła było konsekwentne zastosowanie form gotyckich, zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz świątyni, oraz operowanie typowym dla tej epoki budulcem, tj. nietynkowaną cegłą uzupełnioną miejscami kamiennym detalem³⁰. Ta swoista „czystość stylowa” miała zapewne dwojakie przyczyny. Po pierwsze mogła wynikać z historii samej wspólnoty – to bowiem w dobie gotyku żył i działał założyciel zgromadzenia, które wówczas też dotarło na ziemię polskie (w tym na obszar prowincji, do której należało Jasło) i wzniosło na tym terenie swe pierwsze realizacje pozostające w zgodzie z regułą zakonną. Po drugie mogła być ona również nawiązaniem do epoki, w której założono miasto i jego parafię³¹, wybudowa-

³⁰ In view of the extremely rapid pace of construction of the church (just over a year and a half), the financial aspect of the whole enterprise seems to be substantial. Therefore, the brick walls of the church (*Rohbau*) may also reflect the opinion prevalent in the contemporary intellectual circles (not just the church ones) on the economic benefits of the use of brick, which provided savings in cost. Cf.: A. Majdowski, *O poglądach na styl wiślano-bałtycki w polskiej architekturze sakralnej XIX wieku*, in: idem, *Studia z historii architektury sakralnej w Królestwie Polskim*, Warszawa 1993, pp. 57–59.

³¹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło*, in: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, ed. A.

³⁰ W obliczu niesłychanie szybkiego tempa budowy kościoła (nieco ponad półtora roku) niebagatelny wydaje się aspekt finansowy całego przedsięwzięcia. Dlatego w ceglanej fakturze ścian świątyni (*Rohbau*) można dopatrywać się również odzwierciedlenia opinii egzystującej w ówczesnych kręgach intelektualnych (nie tylko kościelnych) o ekonomicznych zaletach wątku ceglanego, który zapewniał oszczędność w cenie. Por.: A. Majdowski, *O poglądach na styl wiślano-bałtycki w polskiej architekturze sakralnej XIX wieku*, w: idem, *Studia z historii architektury sakralnej w Królestwie Polskim*, Warszawa 1993, s. 57–59.

³¹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, red. A. Gąsiorowski, cz. II, z. 2: *Iwanowice-Kaczorowy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 253–264.

no kościół farny (będący w owym czasie przedmiotem wzmożonego zainteresowania galicyjskich konserwatorów³²) i przybyła do Jasła pierwsza wspólnota zakonna (karmelici)³³. Przy tak znaczącym nagromadzeniu przesłanek historycznych (nie wiadomo czy rozważanych) wybór gotyku jako wzorca wydaje się oczywisty i naturalny, nawet jeśli nie brać pod uwagę ogólnych trendów w architekturze sakralnej Galicji.

Budowa kościoła przypadła na okres, który w literaturze przedmiotu określony został jako epoka *szczytowego rozwoju eklektycznej architektury sakralnej*³⁴. Formy historyczne, które już wkrótce stać się miały celem ataków nowego pokolenia architektów, cieszyły się wówczas ogromną popularnością. Wśród nich miejsce szczególne zajmowały kreacje inspirowane gotykiem, na których ciążyło mocno zakorzenione w powszechnej świadomości przeświadczenie o ich typowo polskim charakterze. Źródłem takiego przeświadczenia były ówczesne dyskusje o polskim stylu narodowym i cechach polskiej architektury gotyckiej, którą określano mianem „stylu wiślano-bałtyckiego” lub „nadwiślańskiego”³⁵. Propagatorem tego ostatniego określenia był Jan Sas Zubrzycki, który w roku 1895 wygłosił na ten temat na Politechnice Lwowskiej (nie używając jednak samego terminu) swój wykład habilitacyjny³⁶. Wydaje się wielce prawdopodobne, iż słuchaczem tego wykładu był projektant jasielskiej świątyni, wówczas pracownik naukowy Politechniki Lwowskiej. Trudno orzec, czy tezy Zubrzyckiego przekonały młodego architekta, faktem jest jednak, że zaprojektowany przez niego kilka lat później kościół franciszkański w Jasle wpisuje się w ten właśnie nurt architektury sakralnej³⁷, stanowiąc jeden z niezwykle licznych przykładów architektury sakralnej opartej na formach średniowiecznych, dominujących w niej – przynajmniej na obszarze Galicji – do ok. 1910 roku³⁸.

Zbliżone w wyrazie architektonicznym kościoły wznoszone były na galicyjskiej prowincji już od schyłku XIX wieku. Podobne w charakterze były chociażby niektóre świątynie autorstwa Teodora Tałowskiego

parish church had been built (which at that time became the object of increased interest of Galician conservators³²) and the first religious community (the Carmelites) had arrived in Jasło.³³ Considering such a significant accumulation of historical reasons (though it is not known whether they were actually taken into account then), selection of the Gothic style as the model seems to be obvious and natural, even disregarding the general trends in the church architecture of Galicia.

Construction of the church took place in the period which, in the literature, is defined as the period of *peak development of eclectic church architecture*.³⁴ Historical forms, which would soon become the target of attacks of the new generation of architects, then enjoyed great popularity. Among them, Gothic-inspired architectural forms occupied a special place, as there was a conviction, heavily rooted in the popular consciousness, of their typically Polish character. The source of this belief lay in the contemporary discussions about the Polish national style and the characteristics of Polish Gothic architecture, which was called “Vistula-Baltic style” or “Vistula style”.³⁵ The latter name was spread by Jan Sas Zubrzycki, who in 1895 gave his habilitation lecture on this topic at the Technical University of Lviv (but not using the same term).³⁶ It seems very likely that this lecture was attended by the designer of the church in Jasło, who was then a lecturer at the Technical University of Lviv. It is difficult to judge whether Zubrzycki’s theses convinced the young architect; however, the Franciscan church he designed a few years later in Jasło fits in this particular trend of religious architecture,³⁷ constituting one of very numerous examples of sacred architecture based on medieval forms, dominant – at least in the region of Galicia – until around 1910.³⁸

Gąsiorowski, part II, fasc. 2: *Iwanowice-Kaczorowy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, pp. 253–264.

³² Cf.: A. Laskowski, *Kościół farny w Jasle w latach 1772–1939*, in: “*Na świadectwo ducha religijnego...*”. *Z dziejów powstania, odbudowy i konserwacji kościoła farnego w Jasle*, ed. A. Laskowski, Jasło 2004, pp. 135–196.

³³ S. Cynarski, *Ze studiów nad dziejami Karmelitów Trzewickowych. Klasztor w Jasle*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, t. 1049, z. 101, 1993, s. 67–85.

³⁴ Cf.: Stefański (ft. 3), p. 79.

³⁵ Cf.: Majdowski (ft. 41), pp. 39–66.

³⁶ The aftermath was the publication: J. Sas Zubrzycki, *Rozwój gotycyzmu w Polsce pod względem konstrukcyjnym i estetycznym*, Kraków 1895.

³⁷ It is significant that one of the older Jasło inhabitants, when asked about the pre-war Franciscan church, without a moment’s hesitation replied that “it was a beautiful church in the Gothic Vistula style”. Certainly it was not a formula learned or read somewhere in the literature but a generally prevailing belief.

³⁸ Cf.: K. Stefański, *Główne nurty w architekturze sakralnej*

³² Por.: A. Laskowski, *Kościół farny w Jasle w latach 1772–1939*, w: „*Na świadectwo ducha religijnego...*”. *Z dziejów powstania, odbudowy i konserwacji kościoła farnego w Jasle*, red. A. Laskowski, Jasło 2004, s. 135–196.

³³ S. Cynarski, *Ze studiów nad dziejami Karmelitów Trzewickowych. Klasztor w Jasle*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, t. 1049, z. 101, 1993, s. 67–85.

³⁴ Por.: Stefański 1993, jak przyp. 3, s. 79.

³⁵ Zob.: Majdowski 1993, jak przyp. 30, s. 39–66.

³⁶ Jego pokłosiem była publikacja: J. Sas Zubrzycki, *Rozwój gotycyzmu w Polsce pod względem konstrukcyjnym i estetycznym*, Kraków 1895.

³⁷ Rzecz znamienna, że jeden ze starszych jaślan, pytany o przedwojenny kościół Franciszkanów, bez chwili wahania odparł, iż „był to piękny kościół w stylu gotyku nadwiślańskiego”. Z pewnością nie była to wyuczona czy przeczytana gdzieś w literaturze formułka, a panujące powszechnie przekonanie.

³⁸ Por.: K. Stefański, *Główne nurty w architekturze sakralnej Galicji przelomu XIX i XX wieku*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej” 1996, nr 751, seria: „Budownictwo (Architektura)”, z. 47, s. 80.

Churches similar in architectural expression were erected in the Galician province from the late 19th century. Similar in nature were some of the churches designed by Teodor Talowski (the church in Dobrzechów designed in 1888 and the church in Kaczyce from 1903), which also have the motif that appeared in Jasło, namely a slender, polygonal extension built at the meeting point of the nave and the tower, and used as a passage. Perhaps these ideas served as a source of inspiration for Łużecki, if only because of their prevalence in the literature and in a specialist publication.³⁹ However, it must be remembered that, in the light of research by Wojciech Bałus, the pattern used in the church in Dobrzechów, the first sacred building designed by Talowski, was in the 1880s the “standard model of a church dedicated to the needs of smaller, mostly suburban and rural parishes. Developed shortly after the mid-19th century in the Rhine and the Austrian circles, it was adopted primarily in the form of a basilica”.⁴⁰ A significant difference found in the church in Jasło, as compared to the then popular church designs (including the church in Dobrzechów), was resignation from the transept and the use of a long chancel. Such a spatial arrangement and a three-aisled division of the main body of the church is characteristic of, among others, medieval Franciscan churches and it was probably their layout design that was used by the architect.⁴¹

This trend also embraces the unrealized project of reconstruction of the cathedral in Tarnów, made around 1889 by Feliks Księżarski⁴², and in particular the Trzciana parish church, built in the years 1897–1898⁴³. This building consisted of the same basic elements as the Franciscan church in Jasło: a slender tower located at the front and rectangular in shape, a nave that is wider than the

nej Galicji przełomu XIX i XX wieku, in: “Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej”, 1996, no. 751, series: “Budownictwo (Architektura)”, fasc. 47, p. 80.

³⁹ Cf.: T. Talowski, *Projekta kościołów*, illustrated by M. Zadrazil, Kraków 1897.

⁴⁰ W. Bałus, *Architektura sakralna Teodora Talowskiego*, in: “Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki”, vol. 1040, 1992, fasc. 20, p. 54 [quotation transl. by A. Gicala].

⁴¹ Cf.: P. Pencakowski, *Architektura zakonu Św. Franciszka w Małopolsce w epoce średniowiecza – wybrane zagadnienia badawcze*, in: *Kościół i klasztor franciszkański w Krośnie – przeszłość oraz dziedzictwo kulturowe*, Krosno 1998, pp. 21–41. This type was represented by Franciscan churches in Lviv and Krosno, i.e. the cities with which the Franciscans of Jasło were the most closely associated, both formally and personally, at the turn of the century.

⁴² Cf.: S. Potępa, *Złota era Tarnowa. Architektura i budownictwo w Tarnowie na przełomie XIX i XX w.*, Tarnów 1998, p. 107.

⁴³ Cf.: S. Dziedzic, *Parafia na pograniczu*, in: “Teki Krakowskie” 3, 1996, p. 215 and illustration on p. 224.

(kościół w Dobrzechowie zaprojektowany w roku 1888 i kościół w Kaczyce z 1903 roku), w których *notabene* pojawia się występujący też w Jasle motyw dostawionego u styku korpusu i wieży wielobocznego smukłego aneksu służącego komunikacji. Być może pomysły te stanowiły dla Łużeckiego jakieś źródło inspiracji, choćby ze względu na ich rozpowszechnienie w literaturze fachowej oraz w specjalnym wydawnictwie³⁹. Warto jednak pamiętać, że w świetle badań Wojciecha Bałusa schemat zastosowany w kościele w Dobrzechowie, pierwszej realizacji sakralnej Talowskiego, stanowił w latach 80. XIX wieku „standardowy wzorzec świątyni przeznaczonej dla potrzeb mniejszych, głównie przedmiejskich i wiejskich parafii. Wypracowany krótko po połowie wieku XIX w środowiskach nadreńskim i austriackim, przyjął się przede wszystkim w formie bazylikowej”⁴⁰. Istotną różnicą kościoła w Jasle w stosunku do popularnych wówczas układów świątyni (w tym do układu kościoła dobrzechowskiego) była rezygnacja z transeptu i zastosowanie długiego prezbiterium. Taki układ przestrzenny oraz trójnawową dyspozycję korpusu mają natomiast m.in. średniowieczne świątynie franciszkańskie i to najpewniej ich rozplanowanie stanowiło wzór, do którego nawiązał architekt⁴¹.

W tym nurcie sytuuje się także niezrealizowany projekt przebudowy katedry w Tarnowie, wykonany około roku 1889 przez Feliksa Księżarskiego,⁴² a szczególnie kościół parafialny w Trzcianie, wzniesiony w latach 1897–1898⁴³. Budowla ta składała się z tych samych podstawowych elementów, co jasielski kościół Franciszkanów: smukłej usytuowanej od frontu wieży na planie prostokąta, szerszej od prezbiterium nawy (w tym wypadku czteroprzęsłowej), krótszego i węższego od nawy, zamkniętego wielobocznie prezbiterium, do tego dochodziły smukłe uskokowe przypory oraz strzelista, lekka wieżyczka na sygnaturkę. Podobna była też stylistyka budowli – neogotyck, którego charakter podkreślony został smukłymi ostrołukowymi oknami, przyporami, ceglana fakturą murów, fryzem biegnącym poniżej gzymsu koronującego i strzelistymi hełmami wieży i wieżyczki na sygnaturkę. W tym kontekście wymienić

³⁹ Zob.: T. Talowski, *Projekta kościołów*, litografował M. Zadrazil, Kraków 1897.

⁴⁰ W. Bałus, *Architektura sakralna Teodora Talowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki” t. 1040, 1992, z. 20, s. 54.

⁴¹ Zob.: P. Pencakowski, *Architektura zakonu Św. Franciszka w Małopolsce w epoce średniowiecza – wybrane zagadnienia badawcze*, w: *Kościół i klasztor franciszkański w Krośnie – przeszłość oraz dziedzictwo kulturowe*, Krosno 1998, s. 21–41. Typ taki reprezentowały kościoły franciszkańskie we Lwowie i w Krośnie, a zatem w miejscowościach, z którymi jasielscy franciszkanie – poprzez związki formalne i personalne – byli na przełomie XIX i XX wieku związani najsilniej.

⁴² Zob.: S. Potępa, *Złota era Tarnowa. Architektura i budownictwo w Tarnowie na przełomie XIX i XX w.*, Tarnów 1998, s. 107.

⁴³ Por.: S. Dziedzic, *Parafia na pograniczu*, „Teki Krakowskie” 3, 1996, s. 215 i il. na s. 224.

też warto zaprojektowany przez Zygmunta Hendla i wybudowany w roku 1900 kościół w Staromieście (obecnie w granicach Rzeszowa)⁴⁴, wykazujący – przy całym szeregu cech różniących go od wymienionych – zadziwiającą zbieżność w ukształtowaniu bryły, charakterze stylowym, a nawet sposobie opracowania szczegółów wieży frontowej. Z drugiej strony wskazać też można zbliżony stylowo, choć wybudowany znacznie później kościół w podrzeszowskiej Słocinie (budowę rozpoczęto w roku 1913), zaprojektowany przez związanego ze Lwowem Tadeusza Obmińskiego⁴⁵.

Przykłady te wskazują, iż jasielski kościół Franciszkanów mieści się w bardzo szerokim nurcie galicyjskiej architektury sakralnej późnego historyzmu, charakteryzującej się operowaniem starannie opracowaną ceglana fakturą ścian z nielicznymi kamiennymi aplikacjami, nawiązaniami do stylów średniowiecznych (zwłaszcza gotyku), wydobywaniem ornamentalnych walorów samego budulca, a wreszcie klarowną bryłą zdradzającą układ wewnętrzny świątyni, składającą się z trzech zasadniczych członów: wysokiej wieży od frontu, korpusu nawowego i prezbiterium, niekiedy wzbogaconą o dodatkowe elementy, jak: transept, boczne kaplice czy – najbardziej popularne – dostawione do boku wieży smukłe aneksy mieszczące klatkę schodową. Wydaje się, że związek jasielskiego kościoła z dyskusją na temat form architektury narodowej, jeśli w ogóle istniał, był zupełnie powierzchowny i polegał na operowaniu niezwykle popularną wówczas manierą, której „polskość” była niejako wtórna i wynikała raczej z nasycenia galicyjskiej prowincji tego typu świątyniami.

Chociaż projektanta jasielskiej świątyni nie sposób nie łączyć z lwowskim środowiskiem architektonicznym, to trudno dopatrzeć się w jego dziele cech, które przemawiałyby za postawieniem tezy, iż mamy do czynienia z realizacją noszącą na sobie piętno architektury Lwowa. Wydaje się wprawdzie, że pewien wpływ na formę jasielskiej świątyni mógł mieć lwowski kościół Karmelitanek przy obecnej ul. Czupryni, zbudowany w latach 1894–1895 przez Jana Lewińskiego na podstawie projektu kolońskiego architekta Statza juniora [il. 11]⁴⁶, trudno jednak widzieć w nim efekt lwowskiej myśli architektonicznej.

⁴⁴ Zob.: A. Laskowski, *Architektura galicyjska w okresie autonomii. Uwagi na marginesie książki o architekturze Rzeszowa*, „Modus. Prace z Historii Sztuki” 2, 2001, s. 159–163, a także: „Architekt” 3, 1902, z. 9, szp. 99 i 101–102 oraz tabl. 49.

⁴⁵ Zob.: J. Świeboda, *Stosunki wyznaniowe [w czasach autonomii galicyjskiej]*, w: *Dzieje Rzeszowa*, t. II, red. F. Kiryk, Rzeszów 1998, s. 561–563 (w tym il. 203).

⁴⁶ Zob.: *Architektura Lwowa*, jak przyp. 7, il. 45. Taka prosta, surowa w wyrazie neogotycka architektura sakralna, sprowadzona do najprostszej bryły z wyrazistym gotyckim detalem, ma w architekturze niemieckiej znacznie dłuższą tradycję, by przywołać chociażby kaplicę Św. Macieja w Berlinie z 1866 roku projektu C. Niermanna. Por.: E. Börsch-Supan, *Berliner Baukunst nach Schinkel 1840–1870*, München [1977] (=„Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts“, t. 25), il. 566.

chancel (in this case with four spans), a chancel that is shorter and narrower than the nave and polygonal in shape, slender, stepped buttresses and a slender, light steeple with a bell. The style of the building was similar, too: Neo-Gothic, whose character is highlighted by slender, ogival windows, buttresses, brick walls, a frieze running below the cornice and slender pinnacles crowning the tower and the steeple. In this context it is worth mentioning a design by Zygmunt Hendel: the church in Staromieście (now a district of Rzeszów) built in 1900,⁴⁴ showing - with a whole range of characteristics that differ from those listed above - an astonishing similarity of shape, style, and even in the development of the details of the front of the tower. On the other hand, one can also indicate a similar style of the church in Słocina near Rzeszów, which – although built much later (construction started in 1913) – had been designed by Tadeusz Obmiński, associated with Lviv.⁴⁵

These examples show that the Jasło Franciscan church was situated in a very wide trend of sacred Galician architecture of late historicism, characterized by carefully elaborated brick walls with a few stone applications, by references to medieval styles (especially to Gothic), stressing the ornamental values of the building materials and, finally, a clear solid external shape revealing the internal layout of the church, consisting of three basic parts: a high tower at the front, the nave with aisles and the chancel, sometimes enriched with additional elements, such as the transept and side chapels, or the most popular element, namely slender extensions added to the sides of the tower and housing a staircase. It seems that the relationship of the Jasło church with the discussion on forms of Polish national architecture, if any existed at all, were entirely superficial and consisted in the handling of the extremely popular mannerism of that time, whose “Polishness” was only secondary and resulted from the saturation of the Galician province with this type of churches.

Although the designer of the church in Jasło must be related to the Lviv architectural environment, it is difficult to see in this work the features that would prove the thesis that this building bore the stamp of the architecture of Lviv. Although it seems that a certain impact on the form of the church in Jasło could have been ex-

⁴⁴ Cf.: A. Laskowski, *Architektura galicyjska w okresie autonomii. Uwagi na marginesie książki o architekturze Rzeszowa*, in: “Modus. Prace z Historii Sztuki” 2, 2001, pp. 159–163, as well as: “Architekt” 3, 1902, fasc. 9, columns: 99 and 101–102, and Table 49.

⁴⁵ Cf.: J. Świeboda, *Stosunki wyznaniowe [w czasach autonomii galicyjskiej]*, in: *Dzieje Rzeszowa*, vol. II, ed. F. Kiryk, Rzeszów 1998, pp. 561–563 (including Fig. 203).

11. Kościół Karmelitanek przy ul. Krzyżowej (obecnie Czuprynki) we Lwowie, fot. K. Stefański
 11. The church of the Carmelite nuns in Krzyżowa Street (now Czuprynki Street) in Lviv, photo by K. Stefański

erted by the Lviv church of Carmelite nuns situated in present Czuprynki Street, built in the years 1894–1895 by Jan Lewiński on the basis of the design by a Cologne architect Statz, Jr. [Fig. 11],⁴⁶ it is difficult to see in it the effect of the Lviv architectural thought.

In the context of Michał Łużecki's work and his designs in Jasło, being gradually discovered by researchers, it is interesting to reflect on his personal contacts with experts working in the construction industry and in the arts. It is worth noting that Emanuel Jarymowicz, the head of construction work for the Jasło church, who was then the municipal builder in Jasło, had – alone or in cooperation – built a large number of objects designed for the National Exhibition in 1894, in-

⁴⁶ Cf.: *Architektura Lwowa* (ft. 7), Fig. 45. Such simple, austere in expression, neo-Gothic church architecture, reduced to its simplest form with distinctive Gothic detail, has in the German architecture a much longer tradition; cf. e.g. the chapel of St Matthias in Berlin, built in 1866, designed by C. Niermann; cf.: E. Börsch-Supan, *Berliner Baukunst nach Schinkel 1840–1870*, München [1977] (= „Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts”, vol. 25), Fig. 566.

Interesująco w kontekście odkrywanej stopniowo przez badaczy działalności Michała Łużeckiego i jego jasielskich prac rysują się osobiste kontakty architekta z fachowcami działającymi w branży budowlanej i artystycznej. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż kierujący pracami budowlanymi przy jasielskim kościele Emanuel Jarymowicz, ówczesny budowniczy miejski w Jasle, samodzielnie lub w spółce wybudował sporą liczbę obiektów zaprojektowanych na Wystawę Krajową w roku 1894, w tym większość spośród budowli stworzonych przez Juliana Zachariewicza oraz bramę od strony ul. Stryjskiej, zaprojektowaną przez samego Łużeckiego⁴⁷. Trudno w takich warunkach sądzić, aby obaj twórcy nie poznali się jeszcze we Lwowie (w trakcie przygotowań do wystawy lub nawet wcześniej). Tam również lub w Jasle Łużecki mógł też poznać Tadeusza Sokulskiego, lwowskiego snycerza, czynnego u jasielskich franciszkanów w 1904 roku, wykonującego później (1905) wedle projektu Łużeckiego organy w lwowskim kościele św. Mikołaja (w którym, przypomnijmy, przed objęciem funkcji gwardiana w Jasle pracował jako wikary o. Feliks Bogaczyk).

⁴⁷ Lewicki 2005, jak przyp. 7, s. 483–485.

Podsumowanie

Działalność projektanta jasielskiego kościoła Franciszkanów, Michała Łużeckiego, z pewnością zasługuje na wyczerpujące opracowanie monograficzne. Dokonana tu rekapitulacja notowanych dotąd w literaturze przedmiotu danych uprawnia do stwierdzenia, iż w przypadku tego twórcy mamy do czynienia z jedną z najbardziej ciekawych i wpływowych postaci lwowskiego środowiska architektonicznego 1. połowy XX wieku, niesłusznie zapomnianą, aczkolwiek stopniowo odkrywaną ostatnio przez historyków sztuki. Bliższe badania powinny dać odpowiedź na kilka spornych lub niejasnych kwestii dotyczących: okresu studiów Łużeckiego, pracy dydaktycznej na Politechnice Lwowskiej i powodów jej zakończenia, działalności w lwowskim Magistracie i zakresu związanych z nią obowiązków oraz skali wynikających z niej ograniczeń czy w końcu rozstrzygnięcia kwestii autorstwa kilku lwowskich gmachów.

Z zebranych w niniejszym artykule informacji wynika, iż Michał Łużecki był typowym architektem epoki, w której twórcy przechodzili drogę od późnego historyzmu do modernizmu. Wiedza i pomysłowość pozwalały mu na zręczne operowanie neostylami stosowanymi przezeń – jak się wydaje – nie według panującej w danym momencie mody czy wedle osobistych zainteresowań, lecz w zależności od charakteru zlecenia i – zapewne – woli zleceńodawcy. Stąd w jego dorobku znajdziemy projekty, w których pojawiają się zarówno inspiracje średniowieczem (neogotycki kościół w Jaśle), jak i architekturą nowożytną (neobarokowa aranżacja fontanny z Matką Boską we Lwowie) czy realizacje będące indywidualną interpretacją form historycznych, dostosowanych do współczesnej funkcji (wieża wodna na Wystawie Krajowej we Lwowie, w której „dopowiedział” koncepcję naszkicowaną przez Juliana Zachariewicza). Rzecz znamienita, stosowanie owych historycznych form nie było dla niego pretekstem do zaprezentowania postawy eklektycznej, tak jakby architekt nie wierzył, by była to droga do rozwiązań, które mogłyby zmienić oblicze ówczesnej architektury. Łużecki równie śmiało co stylami operował też zróżnicowanymi materiałami, nie stroniąc od kamienia, cegły czy drewna (by wymienić w tym przypadku cieszący się dużym uznaniem publiczności Pawilon Łowiectwa na wielokrotnie wspominaanej wystawie). Jak przystało na wzorcowego reprezentanta swej epoki, Łużecki nie stronił też od tematyki konserwatorskiej (projekt adaptacji baszty prochowej, uczestnictwo w pracach jury konkursu na ozdobienie Cerkwi Wołoskiej). Tak naprawdę jednak był to człowiek świadomy przełomu, twórca odczuwający potrzebę poszukiwania nowych środków wyrazu, czego dowodem stało się chętnie posługiwanie się przezeń stylistyką secesyjną (na czele z ikonicznym niemal dla *Art Nouveau* we Lwowie domem Stoffa), odważne kreowanie przestrzeni w nowym duchu (przypisywana mu awangar-

cluding most of the buildings designed by Julian Zachariewicz and the gate from Stryjska Street, designed by Łużecki himself.⁴⁷ This makes it hard to believe that the two architects had not met in Lviv (during preparations for the exhibition or even earlier). It is also there or in Jasło that Łużecki could also have met Tadeusz Sokulski, a Lviv woodcarver, who worked for the Franciscans in Jasło in 1904, and who later (in 1905) made, according to Łużecki's design, the organ for the church of St Nicholas in Lviv (in which, before becoming the guardian in Jasło, Fr Feliks Bogaczyk had served as a curate).

Summing up

The work of the designer of the Franciscan church in Jasło, Michael Łużecki, certainly deserves a comprehensive monograph. Recapitulation made here of the data recorded so far in the literature allows for the conclusion that he was one of the most interesting and influential figures of the Lviv architecture environment of the first half of the 20th century, unjustly forgotten, but gradually being rediscovered by art historians. Further research should provide answers to several disputed or unclear issues concerning: the period of Łużecki's study, his teaching at the Technical University of Lviv and the reasons for its termination, his work in the Lviv City Council Office as well as the scope of his duties there and the scale of the resulting restrictions, or the final resolution of the issue of the authorship of several Lviv buildings.

The information collected in this paper shows that Michał Łużecki was a typical architect of the period in which artists evolved from late historicism to modernism. His knowledge and creativity allowed him for deft handling of neostyles, which seem to have been used by him not according to a fashion prevailing at one particular moment or according to personal interests, but rather depending on the nature of the commission and – presumably – on the client's preferences. Thus, his work includes designs inspired by the Middle Ages (the neo-Gothic church in Jasło) and by modern architecture (the neo-Baroque fountain with the statue of Our Lady in Lviv) or designs which were his individual interpretations of historical forms, adapted to modern functions (the water tower the National Exhibition in Lviv, in which he “complemented” the concept drafted by Julian Zachariewicz). Interestingly, the use of these historical forms was not an excuse for him to present an eclectic attitude, as if the architect did not be-

⁴⁷ Lewicki (ft. 7), pp. 483–485.

lieve that this was the way to solutions that could change contemporary architecture. Łużecki also used diversified materials as boldly as the different styles, not shunning stone, brick or timber (e.g. the highly acclaimed hunting pavilion at the exhibition mentioned above). As befitted a model representative of his age, Łużecki was far from avoiding the field of art conservation (the project of adaptation of the powder tower, participation in the jury of the competition for decorating the Orthodox church). Łużecki was an artist aware of the breakthrough, one who felt the need to seek new means of expression, as evidenced in his willing use of the *Art Nouveau* style (above all, Stoff's house in Lviv, almost symbolic of the *Art Nouveau* style), boldly creating space in the new spirit (the avant-garde concept of arrangement of Asnyka Street, presumably authored by Łużecki) and having a great sense of new trends and forms, characteristic of the young generation of architects. These were his skills that were willingly made use of by asking Łużecki to join respectable jury of numerous competitions. From the perspective of the present state of research, it may be assumed that it was this excessive use of the architect's knowledge and judgement by his professional environment that could be one reason why his personal creative achievements (in terms of his own design work) are not sufficiently impressive to fully reflect his role and importance in the architectural circle of Lviv in the late nineteenth century and especially in the first half of the twentieth century. It seems, however, that careful study of his work, based on reliable and versatile source material and its critical evaluation, taking into account a number of conditions important in the context of Łużecki's workplace, will allow the formulation of more profound and accurate assessment.

In Jasło, Łużecki consistently defined the forms of style both in the architecture and in the interior decoration of the church. His work in Jasło may be summed up with the same words with which the competition jury assessed Łużecki's design of St Elisabeth's church in Lviv, that bore this significant emblem: *Without exaggeration*, "modest in detail, but skilful and pleasant in the general layout and character"⁴⁸.

Translated by Agnieszka Gicala

dowa koncepcja aranżacji zabudowy ul. Asnyka) i doskonałe wycucie nowych trendów i form, znamienne dla architektów młodego pokolenia. Były to umiejętności, które chętnie wykorzystywano, często powołując Łużeckiego do szacownych gremiów oceniających prace konkursowe. Z perspektywy dzisiejszego stanu badań można przypuszczać, iż to nadmierne czerpanie przez środowisko z rady i oceny udzielanej przez tego architekta mogło być jedną z przyczyn, dlaczego jego osobisty dorobek twórczy (w sensie pracy *stricte* projektowej) nie przedstawia się na tyle imponująco, by w pełni odzwierciedlać rolę i znaczenie tego architekta w środowisku architektonicznym Lwowa końca XIX, a zwłaszcza 1. połowy XX wieku. Wydaje się jednak, iż uważne studia nad jego działalnością, w oparciu o wiarygodny i wielostronny materiał źródłowy oraz jego krytyczną ocenę uwzględniającą szereg ważnych w kontekście miejsca pracy Łużeckiego uwarunkowań, pozwolą na sformułowanie głębszych i bardziej trafnych ocen.

W Jasle Łużecki konsekwentnie zdefiniował formy stylowe tak architektury, jak i zapewne wyposażenia kościoła. Jego jasielską realizację podsumować można tymi samymi słowami, jakimi jury konkursowe podsumowało projekt Łużeckiego na kościół św. Elżbiety we Lwowie, opatrzony znamionym godłem *Bez przesady*: „w szczegółach skromny, lecz w ogólnym układzie i charakterze umiętny i sympatyczny”⁴⁸.

⁴⁸ Quoted in: *ibidem*, p. 183.

⁴⁸ Cytat za: *ibidem*, s. 183.